

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ในประเด็นต่อไปนี้

1. ผู้สูงอายุ
 - 1.1 ความหมาย
 - 1.2 การแบ่งกลุ่มผู้สูงอายุ
 - 1.3 สภาพปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ
2. ผู้สูงอายุกับคุณภาพชีวิต
3. ความจำเป็นในรับการศึกษาหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ
4. รูปแบบโดยทั่วไปและรูปแบบการศึกษา
 - 4.1 ความหมายและองค์ประกอบของรูปแบบโดยทั่วไป
 - 4.2 รูปแบบของการศึกษา
5. การจัดการศึกษาด้วยวิธีการศึกษาทางไกล
 - 5.1 ความหมายและหลักการของการศึกษาทางไกล
 - 5.2 ประโยชน์ของการศึกษาทางไกล
 - 5.3 สื่อการศึกษาทางไกล
 - 5.4 ขั้นตอนการจัดการศึกษาด้วยวิธีการศึกษาทางไกล
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ผู้สูงอายุ

1.1 ความหมาย

ผู้สูงอายุ ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Elderly” โดยทั่วไปใช้เรียกคนที่อยู่ในช่วงวัยสุดท้ายของชีวิต ซึ่งมีอายุมาก สภาพร่างกายเสื่อมถอย การเคลื่อนไหวเชื่องช้า ผมหงอก ผิวหนังเหี่ยวย่น กำลังวังชาเสื่อม

ถอยลง ด้วยความสูงวัยและมีการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพร่างกายและจิตใจในทางเสื่อมถอย เชื่องช้าลง จึงมีคำที่ใช้เรียกผู้สูงอายุว่า คนแก่ หรือคนชราอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ที่นิยามคำว่า “ชรา” ไว้ว่า หมายถึง แก่ด้วยอายุ ชำรุดทรุดโทรม (ราชบัณฑิตยสถาน 2542 : 347) อย่างไรก็ตามคำที่ใช้เรียกผู้สูงอายุมีคำเรียกแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ เช่น ภาคเหนือเรียกผู้สูงอายุว่า อู้ย ภาคกลางเรียกว่า ผู้เฒ่า พ่อคุณ แม่คุณ พ่อแก่ แม่แก่ สำหรับคำที่ใช้ในทางราชการและตามกฎหมายใช้คำ “ผู้สูงอายุ”

สำหรับความหมายและเกณฑ์ในการพิจารณาบุคคลที่จะเรียกว่าผู้สูงอายุนั้น มีนักจิตวิทยา แพทย์ และนักวิชาการด้านผู้สูงอายุ ได้ให้แนวทางไว้ดังนี้

สมัชชาโลกผู้สูงอายุได้มีมติที่นครเวนิสเมื่อ พ.ศ. 2525 ว่า ผู้สูงอายุ คือผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ทั้งชายและหญิง เป็นประชากรที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าของชาติ เพราะเป็นผู้ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ให้แก่ลูกหลานและเยาวชนรุ่นหลัง (คณะกรรมการวิสามัญสวัสดิการผู้สูงอายุและการพัฒนาสังคม 2534 อ้างถึงใน สุมาลี สังข์ศรี 2540 :1)

คณะกรรมการวิสามัญสวัสดิการผู้สูงอายุและพัฒนาสังคม (อ้างถึงในสุมาลี สังข์ศรี 2540 : 1) ได้อ้างถึงข้อมูลจากสหประชาชาติว่า ตามหลักสากลทั่วไป ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลผู้มีอายุ 60 ปีขึ้นไป มีความเสื่อมตามวัย ความเจริญเติบโตของร่างกายลดลง ความต้านทานโรคลดลง

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2546 (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ 2547 : 1) ได้นิยามคำว่า “ผู้สูงอายุ” ไว้ว่า หมายถึง บุคคลที่มีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไปและมีสัญชาติไทย ซึ่งเป็นนิยามที่ใช้ในทางราชการและตามกฎหมาย

จากคำนิยามดังกล่าวสามารถสรุปความหมายของผู้สูงอายุจากนิยามแนวคิดและเกณฑ์ต่างๆ เกี่ยวกับผู้สูงอายุไว้ว่า ผู้สูงอายุ คือบุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป เป็นผู้ที่มีสรีรร่างกาย สภาพจิตใจ สติปัญญาเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ลดประสิทธิภาพลง เช่น ผิวหนังเหี่ยว ตาฝ้าฟาง หูไม่ได้ยิน กล้ามเนื้อไม่แข็งแรง การเคลื่อนไหวช้าลง ผมหงอก ฟันหัก ความจำเสื่อม การเรียนรู้เสื่อมถอย เป็นต้น นอกจากนี้ภาวะหน้าที่บทบาทต่างๆ ทั้งในด้านครอบครัว ในด้านสังคม และภาระหน้าที่การงานจะลดลงตามไปด้วย

1.2 การแบ่งกลุ่มผู้สูงอายุ

พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ได้แบ่งกลุ่มผู้สูงอายุตามช่วงวัยของผู้สูงอายุ โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ

- (1) ผู้สูงอายุวัยต้น คืออายุระหว่าง 60 – 69 ปี เป็นผู้สูงอายุที่ยังช่วยเหลือตนเองได้
- (2) ผู้สูงอายุวัยกลาง คือผู้ที่มีอายุระหว่าง 70 – 79 ปี เป็นผู้สูงอายุที่เริ่มอ่อนแอ อาจมีโรคประจำตัวบ้าง
- (3) ผู้สูงอายุวัยปลาย คือผู้สูงอายุที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไป เป็นผู้สูงอายุที่อวัยวะเสื่อมสภาพและเจ็บป่วยบ่อยขึ้น

กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ ได้แบ่งกลุ่มผู้สูงอายุตามความสามารถในการช่วยเหลือตนเองในกิจวัตรประจำวันได้ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

- (1) กลุ่มผู้สูงอายุติดสังคม เป็นผู้สูงอายุที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ดี สุขภาพโดยทั่วไปดี ช่วยเหลือตนเองได้ อาจมีโรคเรื้อรังแต่ควบคุมได้ เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมได้ ช่วยเหลือคนอื่นได้
- (2) กลุ่มติดบ้าน เป็นผู้สูงอายุที่พอจะช่วยเหลือตนเองได้ แต่บางเรื่องอาจต้องให้ผู้อื่นช่วยเหลือ อาจมีโรคเรื้อรังและมีผลต่อการเคลื่อนไหว มีข้อจำกัดในการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม
- (3) กลุ่มติดเตียง เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ มีโรคประจำตัว อาจมีโรคแทรกซ้อนหรือเจ็บป่วยระยะสุดท้าย ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมได้

1.3 สภาพปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ

จากการศึกษาแนวคิดนักการศึกษาหลายท่านเกี่ยวกับสังคม ปัญหา และความต้องการของผู้สูงอายุ สามารถสรุปสภาพปัญหา ความต้องการในด้านต่างๆ ได้ดังนี้

- 1) ด้านร่างกาย เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ คืออายุ 60 ปีขึ้นไป บุคคลจะมีสภาพร่างกายเปลี่ยนแปลงในทางเสื่อมถอยลง ทั้งด้านผิวหนัง กล้ามเนื้อ สายตา การทำงานของอวัยวะต่างๆ การเคลื่อนไหว และเมื่ออายุยิ่งมากขึ้นผู้สูงอายุตอนกลาง ตอนปลาย ก็อาจจะมีโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ มาเบียดเบียน ดังนั้นผู้สูงอายุต้องรู้จักดูแลตนเอง ด้านสุขภาพ ต้องมีการออกกำลังกาย พักผ่อนให้เพียงพอ รับประทานอาหารที่เหมาะสม ทำกิจกรรมต่างๆ ที่เหมาะสมกับวัย หมั่นดูแลร่างกายตนเอง หากมีอาการเจ็บป่วยต้องไปพบแพทย์เพื่อรับทำการรักษา ผู้สูงอายุที่อยู่ในวัยปลายต้องการลูกหลานหรือผู้ใกล้ชิดช่วยดูแลการดำเนินชีวิตประจำวัน ดูแลด้านสุขภาพการเจ็บป่วย โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้แล้ว
- 2) ด้านจิตใจ จากการที่ต้องพบกับความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุทำให้ผู้สูงอายุต้องปรับสภาพจิตใจ ต้องทำใจยอมรับกับความเปลี่ยนแปลงของสุขภาพ ทำใจยอมรับกับความพลัดพราก เช่น คู่ครองที่เคยอยู่ร่วมกันจากไปก่อน ยอมรับกับการต้องอยู่ตามลำพังหรืออยู่กับลูกหลาน ผู้สูงอายุบางท่านจะ

รู้สึกหงอยเหงา ท้อแท้ ขาดที่พึ่ง บางรายเป็นโรคซึมเศร้า ดังนั้น ผู้สูงอายุต้องพยายามทำใจยอมรับ ต้องปรับสภาพจิตใจให้ได้กับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ตนต้องเผชิญ นอกจากนี้ หากมีบุตรหลานหรือผู้ดูแลคอยช่วยผู้สูงอายุอีกทางหนึ่ง เช่น ช่วยปลอบใจ ช่วยหากิจกรรมหรือพาเข้าร่วมกิจกรรมที่จะทำให้ผู้สูงอายุมีความผ่อนคลาย หรือค่อยๆ ปรับสภาพจิตใจได้ดีขึ้น

3) ด้านอาชีพการงานและเศรษฐกิจ เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ ผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพเป็นพนักงานในหน่วยงานต่างๆ ทั้งของรัฐและเอกชนต้องเกษียณจากงาน ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของรายได้ที่เคยได้รับเป็นประจำ ทำให้ผู้สูงอายุต้องมีการจัดการต่อรายได้ของตนเองเป็นอย่างดี เพื่อที่จะมีความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในวัยสูงอายุ สำหรับผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือทำงานส่วนตัว บางท่านก็จะลดงานลงหรือให้บุตรหลานดำเนินการต่อไป แต่ยังมีพบว่า ผู้สูงอายุอีกส่วนหนึ่งยังหยุดการทำงานไม่ได้ เนื่องจากไม่มีเงินออม หากไม่ทำงานก็ไม่มีเงินเลี้ยงชีพ ผู้สูงอายุเหล่านี้ยังต้องทำงานทุกวัน พละกำลังในการทำงานก็ไม่เหมือนวัยหนุ่มสาว รายได้ที่ได้รับก็มักไม่มาก โดยเฉพาะในรายที่ไม่มีบุตรหลานดูแลมักจะประสบปัญหาในเรื่องรายได้เป็นอย่างมาก ซึ่งจะส่งผลต่อสภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตในด้านอื่นๆ ของผู้สูงอายุ

4) ด้านความสัมพันธ์ในครอบครัว เมื่อผู้สูงอายุลดภาระจากการทำงานหรือหยุดการทำงาน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่กับบุตรหลานหรือผู้ใกล้ชิด การอยู่ร่วมกับบุตรหลานหรือผู้ใกล้ชิดทำให้ต้องมีการปรับตัว ทั้งทางด้านผู้สูงอายุเองและบุตรหลานหรือผู้ใกล้ชิด ผู้สูงอายุอาจไม่คุ้นเคยกับสภาพหรือวิถีการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่ ดังนั้น เมื่อต้องอยู่ร่วมกันผู้สูงอายุอาจรู้สึกอึดอัดใจ ไม่สบายใจ ไม่มีความสุข ในกรณีเช่นนี้ ผู้สูงอายุต้องปรับตัว ปรับใจยอมรับ ปรับตัวเข้าหากัน จึงจะมีความสุข ในส่วนของลูกหลานหรือผู้ใกล้ชิดที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ด้วย ต้องทำความเข้าใจในธรรมชาติของผู้สูงอายุ ต้องรู้ถึงปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุและปรับให้สอดคล้องกับความต้องการของท่าน

5) ด้านสังคม เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุผู้สูงอายุจะลดภาระหน้าที่การงานลง ลดบทบาทภาระหน้าที่ในด้านต่างๆ ลง ทำให้การติดต่อสื่อสารกับบุคคลต่างๆ การร่วมกิจกรรมในสังคมลดลง สิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อสภาพจิตใจและความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ อาจทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองไม่มีความสำคัญ ไม่มีคุณค่า ไม่ได้รับการยอมรับจากบุคคลที่เกี่ยวข้องเหมือนเช่นเคย ในกรณีเช่นนี้ ตัวผู้สูงอายุเองต้องทำความเข้าใจยอมรับในบทบาทของตนเองที่เปลี่ยนแปลงไปตามวัย ควรยังต้องมีการติดต่อและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ แก่เพื่อนฝูงหรือบุคคลใกล้ชิด ในส่วนของผู้เกี่ยวข้องในสังคม ควรทำความเข้าใจในธรรมชาติของผู้สูงอายุและควรให้ความสำคัญ ให้เกียรติ แก่ผู้สูงอายุ ตระหนักในคุณค่าของผู้สูงอายุ มีการจัดกิจกรรมหรือเมื่อมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องควรเชิญชวนให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรม จัดให้ผู้สูงอายุได้มีโอกาสถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์

ของท่านแก่คนในชุมชนหรือในสังคม จะทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกภูมิใจและความรู้สึกถึงการได้รับการยอมรับในสังคม

2. ผู้สูงอายุกับคุณภาพชีวิต

จากการศึกษาสภาพและความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของผู้สูงอายุจากนักจิตวิทยา แพทย์และนักการศึกษาหลายท่าน เช่น Harvighurst (1992), Barron and Smith (1979), Bee, H.L. (1996), บรรลุศิริพานิช (2534) เฉก ณะศิริ (2534) และท่านอื่นๆ สามารถสรุปความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในบุคคลวัยสูงอายุได้ 3 ด้านหลัก คือ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและอารมณ์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนี้

1) ความเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย สรีรร่างกายเปลี่ยนแปลงลงในทางเสื่อมถอย การเคลื่อนไหวช้าลง ความแข็งแรงของร่างกายลดลง

2) การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและอารมณ์ การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและอารมณ์ของผู้สูงอายุเกิดจากสาเหตุหลายประการด้วยกัน ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้

(1) เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของร่างกาย

(2) เกิดจากความเครียดทางจิตใจทางสภาวะสังคมที่มากกระทบการเปลี่ยนแปลงของร่างกายที่เสื่อมสภาพลงไป

(3) เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น เคยทำงานหรือประกอบอาชีพก็ต้องลดงานลงหรือเกษียณอายุ ทำให้มีเวลามากขึ้น เกิดความเหงา การพบเพื่อนน้อยลง เพื่อนคู่ชีวิตตายจากไป ครอบครัวมีกิจกรรมร่วมกันน้อยลง ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกเจ็บเหงา เดียวดาย เกิดอาการน้อยใจ ท้อแท้ ต้องการที่พึ่ง ต้องการคนเข้าใจ คนให้กำลังใจ

3) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงของสังคมประกอบด้วยเปลี่ยนแปลงต่อไปนี้

(1) การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับอาชีพการงาน

(2) การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ

(3) การเปลี่ยนแปลงกับสมาชิกในครอบครัว

(4) การเปลี่ยนแปลงในด้านการสังคมกับเพื่อนร่วมงาน

(5) การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสภาพการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม

จากสภาพการณ์ดังกล่าว ทำให้สถานภาพ บทบาท และการมีส่วนร่วมกิจกรรมในสังคมของผู้สูงอายุ เปลี่ยนแปลงไป หน่วยงาน และองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน จึงได้พยายามที่จะคุ้มครอง ส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้มีสถานภาพ บทบาท และกิจกรรมในสังคมอย่างเหมาะสมตามสิทธิประโยชน์ อันพึงมีพึงได้ โดยการออกกฎหมาย กำหนดแผนและนโยบายด้านผู้สูงอายุขึ้น ทั้งนี้เพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุมี คุณภาพชีวิตที่ดี สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

(การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในที่นี้ ได้ครอบคลุมการเปลี่ยนแปลงของอาชีพการงาน เศรษฐกิจไว้ด้วย ซึ่งนักการศึกษาบางท่านอาจแยกเรื่องเศรษฐกิจ เป็นอีกด้านหนึ่ง)

คุณภาพชีวิต

World Health Organization. (1995). ในเอกสาร The World Health Organization Quality of Life assessment (WHOQOL) ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตว่า เป็นการรับรู้เกี่ยวกับสภาพ ของชีวิตของบุคคล ภายใต้บริบทของวัฒนธรรมและระบบค่านิยมของถิ่นที่ตนอยู่อาศัย โดยมีความสัมพันธ์ กับเป้าหมาย ความคาดหวังและมาตรฐานที่กำหนดไว้

คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

นายแพทย์ประเวศ วะสี (2543 : 9-14) ได้กล่าวถึงคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุไว้พอสรุปได้ดังนี้ คือ ใน เรื่องคุณภาพชีวิตที่ดี ศาสนาพุทธเน้นคุณภาพชีวิต โดยหมายถึง อิศราภาพและการหลุดพ้นจากความบีบคั้น คุณภาพชีวิตหรือสุขภาพหรือสุขภาวะ (Well being) เป็นอย่างเดียวกันกับเรื่องอิสราภาพซึ่งแยกออกเป็น 4 เรื่อง คือ กาย ใจ สังคม ปัญญา

นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้อ้างถึงองค์การอนามัยโลกว่า เคยให้คำจำกัดความของคำว่า “สุขภาพ” ว่า Health is a complete physical, mental, and social well being” คือ สุขภาวะทาง กาย ทางจิต และทางสังคม หลังจากนั้นมาอีก 20 ปี สมัชชาองค์การอนามัยโลกได้เพิ่ม spiritual ลงไปด้วย เป็น “Health is a complete physical, mental, and social and spiritual well being” ดังนั้น นายแพทย์ประเวศ วะสี จึงสรุปได้ว่า คุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุประกอบด้วยกาย ใจ สังคม และปัญญา ดังนี้

กาย (Physical) ครอบคลุมการมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง มีเศรษฐกิจพอเพียง มีความมั่นคง ทางรายได้ มีการออมเก็บเอาไว้ใช้

จิต (Mental) มีจิตใจร่าเริงแจ่มใส ไม่ซึมเศร้า มีความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าต่อครอบครัวต่อสังคม และมีสติ มีสมาธิ

สังคม (Social) ผู้สูงอายุควรอยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น อยู่ในชุมชนวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของไทย ผู้สูงอายุควรได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของครอบครัว รวมทั้งมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนหรือสังคม การมีส่วนร่วมทางสังคมเป็นยาอายุวัฒนะของผู้สูงอายุ

ปัญญา (Spirit) การเรียนรู้จำเป็นสำหรับคนทุกคน การปฏิรูปการศึกษาอีตหลัก 3 ประการ คือ 1) การเรียนรู้สำหรับทุกคน ทุกกลุ่มอายุ (Education for all) เป็นการศึกษาตลอดชีวิต คนสูงอายุก็น่าจะมีการเรียนรู้ และท่านก็สามารถสอนด้วย 2) คนทั้งมวลเพื่อการศึกษา (All for education) การศึกษามีใช้อยู่ที่โรงเรียน แต่อยู่ในครอบครัว ชุมชน โรงพยาบาล สื่อมวลชน ชุมชน 3) ปฏิรูปการเรียนรู้ มนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้ การเรียนควรจะมีความสุข และมีความสุข

ในส่วนของผู้สูงอายุเองยังมีความต้องการที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งมีการวิจัยถึงความต้องการของผู้สูงอายุในการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2542) ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์สังเคราะห์ งานวิจัยที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในช่วง พ.ศ. 2530 – 2542 จำนวน 24 กลุ่ม ผลการวิเคราะห์งานวิจัยในส่วนของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุพอสรุปได้ว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตในหลายประเด็น ได้แก่ ต้องการให้รับบริการรักษาโรคฟรี มีสวัสดิการในการเดินทาง การรับความรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ โรคประจำตัว การออกกำลังกาย การพักผ่อน การยอมรับการเอาใจใส่เลี้ยงดู การเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ การจัดตั้งศูนย์บริการทางสังคมของผู้สูงอายุในชุมชน และต้องการบริการบ้านพักแก่ผู้สูงอายุ

จากผลการวิจัยอาจสรุปได้ว่า ตัวผู้สูงอายุเองมีความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านหลักๆ ต่อไปนี้

- 1) ด้านสุขภาพ
- 2) ด้านสวัสดิการ (เช่น สวัสดิการด้านการแพทย์ การเดินทาง บ้านพักผู้สูงอายุ ฯลฯ)
- 3) ด้านความรู้ข้อมูลข่าวสาร
- 4) ด้านสังคม (ต้องการได้รับการเอาใจใส่ การยอมรับ การเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ)

บังอร ธรรมศิริ (2549) ได้กล่าวถึงความต้องการของผู้สูงอายุว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการในด้านหลักๆ 4 ด้าน คือ

1) ความต้องการทางด้านร่างกาย ความต้องการทางด้านร่างกายนั้นนับเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคล ซึ่งประกอบด้วย ความต้องการอาหาร การพักผ่อน การขับถ่าย ความต้องการที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย ความต้องการเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มที่เหมาะสม และความต้องการการรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย

2) ความต้องการทางด้านจิตใจ ผู้สูงอายุต้องการดูแลเอาใจใส่ ความรัก การยอมรับนับถือ การให้เกียรติ การเข้าใจ การเห็นอกเห็นใจและการให้อภัย

3) ความต้องการทางด้านสังคม ผู้สูงอายุยังจำเป็นต้องเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม ได้แก่ การพบปะเพื่อนในวัยเดียวกัน การร่วมกิจกรรมของชุมชน การร่วมกิจกรรมในงานประเพณีต่างๆ และการร่วมกิจกรรมทางศาสนา เป็นต้น

4) ความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุยังจำเป็นต้องมีเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินชีวิต เช่น ค่าใช้จ่ายสำหรับค่าอาหาร ค่าเครื่องใช้ต่างๆ ค่ารักษาพยาบาลเมื่อยามเจ็บป่วย ค่าเดินทาง การร่วมกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งการทำบุญ เป็นต้น

ผู้สูงอายุแต่ละคนอาจมีความต้องการแตกต่างกันไปบ้าง เพราะฉะนั้นจึงควรที่จะทำความเข้าใจพื้นฐานชีวิตของผู้สูงอายุ ซึ่งบังอร ธรรมศิริ ได้กล่าวว่า ครอบครัวจะมีบทบาทสำคัญยิ่งในเรื่องดังกล่าวนี้ โดยครอบครัวควรสามารถตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุได้ ดังนี้

1) ตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกาย ครอบครัวหรือผู้เกี่ยวข้องสามารถช่วยได้ โดยการช่วยดูแลเอาใจใส่เรื่องอาหาร การพักผ่อน การนอน การจัดที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมปลอดภัย การจัดหาเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มให้เหมาะสม พาผู้สูงอายุไปรับการตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ จัดหาอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกให้ เช่น แวนตาไม้เท้า เป็นต้น

2) ตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ ครอบครัวหรือผู้เกี่ยวข้องสามารถช่วยได้โดยเอาใจใส่ไต่ถามอยู่เสมอ ให้ความรัก ความเคารพ การยกย่อง นับถือ ให้ความสำคัญ ให้เกียรติในฐานะที่ปรึกษา ในฐานะเป็นผู้มีประสบการณ์

3) ตอบสนองความต้องการทางด้านสังคม ครอบครัวหรือผู้เกี่ยวข้องสามารถช่วยได้โดย ให้ท่านได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของครอบครัว พาท่านไปร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น กิจกรรมทางศาสนา ประเพณี กิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ กิจกรรมอื่นๆ ที่ท่านสามารถให้ความช่วยเหลือแก่สังคม เป็นต้น

4) ตอบสนองความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ ครอบครัวหรือผู้เกี่ยวข้องสามารถช่วยได้ โดยรับภาระค่าใช้จ่ายในด้านความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ ค่าใช้จ่ายทางด้านสุขภาพ ดูแลให้ท่านมีเงินสำหรับใช้จ่ายพอสมควร และบุตรหลานหรือครอบครัวไม่ควรเบียดเบียนด้านการเงินของผู้สูงอายุ

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 2002, อ้างถึงในเอมอร จารุรังษี (2008)) ได้เสนอกรอบที่เป็นองค์ประกอบหลักของการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพว่า มี 3 องค์ประกอบหลัก คือ

1) สุขภาพ (health) สุขภาพส่วนบุคคลนั้นเป็นสิ่งสำคัญ หากบุคคลมีสุขภาพแข็งแรงจะเป็นเงื่อนไขในการดำรงชีวิตได้อย่างอิสระและพึ่งพาตนเองได้

2) การมีส่วนร่วม (participation) ผู้สูงอายุที่ยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัว ชุมชนและสังคม จะทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกถึงความมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี เป็นที่ยอมรับ สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ

3) การมีหลักประกัน (security) ผู้สูงอายุควรมีความมั่นคง ปลอดภัยทางด้านร่างกาย ด้านที่อยู่อาศัย ด้านสถานที่ต่างๆ ที่ผู้สูงอายุไปใช้บริการและด้านเศรษฐกิจ ที่จะทำให้ผู้สูงอายุมีความมั่นใจที่จะดำเนินชีวิตในบั้นปลายอย่างมีคุณภาพ

Beadle-Brown, J. et al. (2008) ได้ทำการศึกษาและได้เสนอตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไว้ 8 ด้าน ดังนี้

1) ด้านการรวมกลุ่มทางสังคม (Social Inclusion)

การรวมกลุ่มทางสังคม เป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่ผู้สูงอายุได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของครอบครัว ของชุมชนและของสังคม โดยที่ไม่ถูกทอดทิ้งให้เกิดความหวาดหวั่น หรือเกิดความรู้สึกได้ว่าไร้คุณค่า การได้เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมจะทำให้ผู้สูงอายุมีความรู้สึกที่ตนยังมีบทบาทในสังคม ยังมีคุณค่า

2) ด้านการมีสภาพทางกายภาพที่ดี (Physical Well-being)

สภาพทางกายภาพนี้จะครอบคลุมทั้ง สุขภาพ ร่างกาย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม การนอน การพักผ่อน ความสามารถในการเคลื่อนไหวร่างกาย ความเป็นอยู่ ที่อยู่อาศัยและการได้รับการดูแลเมื่อป่วยไข้

3) ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Relations)

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้น จะหมายถึงความสัมพันธ์กับบุคคลในครอบครัว อันได้แก่บุตรหลาน ญาติพี่น้อง ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ความสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่ทำงานหรือทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยกัน

4) ด้านปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ที่ดี (Material Well-being)

ด้านปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ที่ดี ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับเรื่องของสภาพทางเศรษฐกิจ อาชีพ รายได้ สิ่งอำนวยความสะดวกในการอยู่อาศัยและการดำเนินชีวิต

5) ด้านการมีสภาพทางอารมณ์ที่ดี (Emotional Well-Being)

สภาพทางอารมณ์ที่ดี ส่วนใหญ่จะหมายถึง สภาพทางจิตใจนั่นเอง ได้แก่ ความสามารถในการดูแลสุขภาพจิตใจของตนเอง พึงพอใจในความเป็นอยู่ของตน ยอมรับความเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุ รู้จักทำใจ ไม่เครียด สามารถเผชิญปัญหาอย่างมีสติ เป็นต้น

6) ด้านการตัดสินใจด้วยตนเอง (Self-determination)

ด้านการตัดสินใจด้วยตนเองนี้ จะหมายถึงการที่ผู้สูงอายุมีอิสรภาพในการตัดสินใจ มีอิสรภาพในการจัดการเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง สามารถกำหนดการดำเนินชีวิตของตนเอง ไม่มีผู้ใดมาควบคุม

7) ด้านการพัฒนาตนเอง (Personal Development)

ด้านการพัฒนาตนเองส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการศึกษา หาความรู้ในสิ่งที่ตนสนใจ การฝึกทักษะ การปฏิบัติเพื่อให้บรรลุ เป้าหมายที่ปรารถนา การพัฒนาตนในด้านต่างๆ

8) ด้านสิทธิเสรีภาพ (Rights)

ด้านสิทธิเสรีภาพ ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการเคารพในสิทธิส่วนบุคคล การมีสิทธิต่างๆ ในฐานะเป็นพลเมืองของประเทศ การปฏิบัติตามกฎ ระเบียบต่างๆ

Gopalakrishnan Netuveli and David Blane (2008) ได้ทำการวิจัยเอกสารและสรุปว่า คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 5 ด้าน ดังนี้

1) ด้านสุขภาพกาย ได้แก่ การมีสุขภาพร่างกายที่ดีตามวัย การรับประทานอาหารที่เหมาะสม การพักผ่อน การหลับนอน การออกกำลังกาย การได้รับการรักษาพยาบาลเมื่อยามป่วยไข้

2) ด้านจิตใจ ได้แก่ การมีสุขภาพจิตที่ดี การทำใจยอมรับสิ่งต่างๆ การให้อภัย การไม่วิตกกังวล ไม่รู้สึกท้อแท้ สิ้นหวัง ไม่ซึมเศร้า

3) ด้านการเข้าสังคม หมายถึง การที่ผู้สูงอายุยังติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น ทั้งบุคคลในครอบครัว กลุ่มต่างๆ ในชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน การไม่รู้สึกรู้สึกว่าตนเองไม่มีคุณค่า

4) ด้านความมีอิสระ ได้แก่ การที่ผู้สูงอายุสามารถที่จะตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้ด้วยตนเอง มีอิสระในการคิดและการดำเนินชีวิตของตนเอง

5) ด้านปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ ค่าใช้จ่าย สำหรับการดำเนินชีวิตในวัยสูงอายุ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในการดำเนินชีวิต เช่น บ้าน สิ่งอำนวยความสะดวกในบ้าน สิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ความมั่นคงปลอดภัยในการดำเนินชีวิต เป็นต้น

Yaser Khaje-Bishak and others (2014) ซึ่งทำวิจัยเรื่อง Assessing the Quality of Life in Elderly People and Related Factors in Tabriz, Iran เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบวัดคุณภาพชีวิตของ World Health Organization Quality of Life-BRIEF (WHOQOL-BRIEF) แบบวัดนี้ประกอบด้วยองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต 4 ด้าน คือ ด้านสุขภาพกาย สภาพจิตใจ ความสัมพันธ์ในสังคม และสภาพแวดล้อม

1) ด้านสุขภาพกาย (Physical health) ประกอบด้วย สภาพร่างกาย การรับประทานอาหาร การพักผ่อน การนอนหลับ การเคลื่อนไหว กิจกรรมการดำเนินชีวิตประจำวัน และโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ

2) ด้านสภาพจิตใจ (Psychological health) ประกอบด้วย ความรู้สึกทางบวก ความเชื่อ การยอมรับตนเอง การมีสมาธิ ความรู้สึกในทางลบ

3) ด้านความสัมพันธ์ในสังคม (Social relationships) ประกอบด้วย ความสัมพันธ์กับคนในครอบครัวและสังคม ชีวิตคู่ สวัสดิการและความช่วยเหลือในสังคม

4) ด้านสภาพแวดล้อม (Environmental health) ประกอบด้วย ความมั่นคง สภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพการเงิน ความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมในเวลาว่าง สภาพแวดล้อมของที่อยู่อาศัย พาหนะในการเดินทาง

จากการประมวลข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 5 ด้านหลักๆ คือ 1) ด้านร่างกาย 2) ด้านจิตใจ 3) ด้านสังคม 4) ด้านเศรษฐกิจ และ 5) ด้านปัญญา ซึ่งเกณฑ์สำหรับการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุนี้

1) ด้านร่างกาย คุณภาพชีวิตที่ดีด้านร่างกาย หมายถึง การมีการดูแลสุขภาพที่ได้มี รวมทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม การพักผ่อน การเคลื่อนไหว ที่อยู่อาศัย สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และการได้รับการดูแลรักษาเมื่อป่วยไข้

2) ด้านจิตใจ คุณภาพชีวิตที่ดีด้านจิตใจ หมายถึง การดูแลสุขภาพจิตใจของตนได้ดี ยอมรับในความเปลี่ยนแปลงตามวัย ปรับตัวปรับใจได้ ไม่ซึมเศร้า ทำจิตใจให้แจ่มใส และเผชิญปัญหาต่างๆ อย่างมีสติ

3) ด้านสังคม คุณภาพชีวิตที่ดีด้านสังคม หมายถึง การที่ผู้สูงอายุติดต่อสัมพันธ์และร่วมกิจกรรมกับผู้อื่น ทั้งคนในครอบครัว เพื่อน ร่วมกิจกรรมของชุมชนและสังคม ไม่ถูกทอดทิ้งให้ว่าเหว่ รู้สึกว่าตนเองยังมีบทบาทและมีคุณค่า รวมทั้งได้รับสวัสดิการความช่วยเหลือในสังคม มีอิสรภาพในการตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง

4) ด้านเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิตที่ดีด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การมีเงินออมหรือมีรายได้ที่พอเลี้ยงตนเองได้ หรือมีอาชีพที่เหมาะสมกับวัย มีค่าใช้จ่ายเพียงพอสำหรับการดำเนินชีวิตในวัยสูงอายุ

5) ด้านปัญญา คุณภาพชีวิตที่ดีด้านปัญญา หมายถึง มีการหาข้อมูลข่าวสารความรู้ในสิ่งที่ตนสนใจ แสวงหาความรู้เพื่อนำมาพัฒนาตนเองในด้านต่างๆ เรียนรู้ในเรื่องที่ตนสนใจ เป็นต้น

กฎหมาย นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

รัฐบาลได้ออกกฎหมายและนโยบายซึ่งมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ได้ระบุถึงสิทธิผู้สูงอายุและความคุ้มครอง การส่งเสริมสนับสนุนที่ผู้สูงอายุพึงได้รับไว้ในมาตรา 11 ขอยกตัวอย่างบางข้อ ดังนี้

- 1) การบริการทางการแพทย์และการสาธารณสุข
- 2) การศึกษา การศาสนา และข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์
- 3) การประกอบอาชีพหรือฝึกอาชีพที่เหมาะสม
- 4) การพัฒนาตนเองและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม
- 5) การอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยโดยตรงแก่ผู้สูงอายุ

แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545 – 2564) ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552

แผนฉบับนี้ได้กำหนดยุทธศาสตร์ไว้ 4 ยุทธศาสตร์ ขอยกตัวอย่าง ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ มี 3 มาตรา ดังนี้

- 1) มาตรการ หลักประกันด้านรายได้เพื่อวัยสูงอายุ ประกอบด้วย
 - 1.1) ขยายหลักประกันชราภาพให้ครอบคลุมถ้วนหน้า

- 1.2) ส่งเสริมและสร้างวินัยการออมทุกช่วงวัย
- 2) มาตรการ การให้การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ประกอบด้วย
 - 2.1) ส่งเสริมการเข้าถึงและพัฒนาการจัดบริการการศึกษาและการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต
 - 2.2) รมรงค้ให้สังคมตระหนักถึงความจำเป็นของการเตรียมการเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุ
- 3) มาตรการ การปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย
 - 3.1) ส่งเสริมให้ประชาชนทุกวัยเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลรับผิดชอบผู้สูงอายุในครอบครัวและชุมชน
 - 3.2) รมรงค้ให้สังคมมีจิตสำนึกและตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ

จาก พระราชบัญญัติผู้สูงอายุและแผนผู้สูงอายุแห่งชาติดังกล่าวข้างต้นจะพบว่า มีเนื้อหารายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม เศรษฐกิจ และปัญญา นั้นแสดงว่า รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก

3. ความจำเป็นในการศึกษาหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ

จากความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ผู้สูงอายุต้องเผชิญเมื่อย่างเข้าสู่วัยสูงอายุ ทั้งด้านร่างกาย เศรษฐกิจ สภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ทำให้ผู้สูงอายุต้องปรับตัวอย่างมากเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม และมีคุณภาพชีวิตที่ดีตามอัตภาพ ปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้ผู้สูงอายุมีความพร้อม มีความรู้เท่าทันสถานการณ์ต่างๆ ก็คือ การได้รับรู้ ได้รับข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง เพราะถ้าผู้สูงอายุได้รับความรู้ ได้รับข้อมูลเพื่อการเตรียมตัวและเพื่อเผชิญต่อความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ตลอดจนได้รับความช่วยเหลือดูแลจากผู้ใกล้ชิดเป็นอย่างดี ก็จะทำให้ผู้สูงอายุปรับตัวได้อย่างเหมาะสมและมีความสุขในการดำเนินชีวิตวัยชรา

ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารมิได้จำเป็นเฉพาะช่วงก่อนที่ผู้สูงอายุได้ใช้ในการเตรียมตัว เตรียมความพร้อมเท่านั้น แต่จะมีความจำเป็นทุกช่วงเวลาตลอดวัยของผู้สูงอายุเลยทีเดียว เพราะสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร จะเป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้สูงอายุได้มีความรู้ได้เห็นแนวทางในการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงทุกขณะได้อย่างเหมาะสม ได้รู้วิธีการในปรับตัว เช่น ได้ทราบว่าควรจะได้รับประทานอาหารอย่างไร ควรจะทำงานได้หนักขนาดไหน ถ้าต้องการมีรายได้เพิ่มเติมจะทำอย่างไร มีอาชีพ

หรือกิจกรรมใดที่ผู้สูงอายุจะทำได้เพื่อเพิ่มพูนรายได้บ้าง ถ้าเจ็บป่วยไม่มีเงินรักษาจะติดต่อที่ไหน รัฐมีบริการใดให้แก่ผู้สูงอายุบ้าง ถ้าไม่มีบุตรหลานเลี้ยงดูจะทำอย่างไร ถ้าไม่มีที่อยู่อาศัยจะทำอย่างไร งานอดิเรกชนิดใดที่ผู้สูงอายุควรกระทำ จะรักษาสุขภาพอย่างไร จะปรับตัวให้เข้ากับบุตรหลานครอบครัวอย่างไร ตลอดจนถ้าต้องการจะมีส่วนช่วยสังคมบ้าง จะติดต่อได้ที่ใด เป็นต้น

ความรู้ข้อมูลข่าวสารเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุควรจะได้รับ เพราะจะเอื้อประโยชน์ทั้งต่อตัวผู้สูงอายุเอง ครอบครัว และผู้ใกล้ชิด อันที่จริงผู้สูงอายุเองต้องการจะช่วยเหลือตนเอง ต้องการจะพึ่งพาตนเองให้มากที่สุดก่อน ก่อนที่จะไปเป็นภาระแก่บุตรหลาน นอกจากนั้น ผู้สูงอายุยังต้องการที่จะช่วยบุตรหลาน ช่วยครอบครัว และช่วยเหลือสังคมในสิ่งที่ตนพึงจะกระทำได้อีกด้วย ความรู้ข้อมูลข่าวสารที่เพียงพอที่เหมาะสมจะช่วยผู้สูงอายุให้ช่วยตนเองได้อย่างเหมาะสม และยังสามารถช่วยลดภาระจากบุตรหลานจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง และช่วยให้ผู้สูงอายุได้ช่วยเหลือคนอื่น ๆ ได้ตามที่ต้องการอีกด้วย เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ความรู้ การศึกษา ข้อมูลข่าวสาร เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นมากสำหรับผู้สูงอายุ และผู้สูงอายุควรได้รับอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

องค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมครั้งแรกในปี พ.ศ. 2525 ได้จัดทำแผนปฏิบัติการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย และในปี พ.ศ.2541 ได้จัดประชุมที่เมืองมาเก๊า ประเทศจีน และได้ออกปฏิญญามาเก๊าในเรื่องผู้สูงอายุในเอเชียและแปซิฟิก เพื่อให้ประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้ตระหนักถึงความสำคัญของผู้สูงอายุ รับรองสิทธิและดำเนินการในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ โดยอยู่บนพื้นฐานของการมีอิสระ การมีส่วนร่วม การได้รับการดูแลเอาใจใส่ ความพึงพอใจ และมีศักดิ์ศรีในตนเอง

ต่อมาในปี 2542 เป็นวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุ 72 พรรษา ประกอบกับที่องค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้เป็นปีสากลของผู้สูงอายุ และเพื่อให้สอดคล้องกับปฏิญญาผู้สูงอายุมาเก๊า ผู้แทนจากองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ทั้งภาครัฐและเอกชน องค์กรผู้สูงอายุ และผู้ทรงคุณวุฒิได้ร่วมกันจัดทำปฏิญญาผู้สูงอายุไทยขึ้น เพื่อให้ถือปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน และให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้สูงอายุไทย และทัดเทียมกับคนในทุกวัย คณะรัฐมนตรีจึงได้กำหนดปฏิญญาผู้สูงอายุขึ้นมา 9 ข้อ โดยมีบางข้อที่กล่าวถึงการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ คือ ให้ผู้สูงอายุได้มีโอกาสศึกษาได้อย่างต่อเนื่อง ตามความต้องการเพื่อการพัฒนาศักยภาพ และให้มีโอกาสได้เรียนรู้การดูแลสุขภาพอนามัยของตนเอง และได้รับหลักประกันในการบริการด้านสุขภาพ

ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว กล่าวคือ เป็นแหล่งความรู้ ความชำนาญที่มีคุณค่า เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความรู้และประสบการณ์ด้านประเพณี วัฒนธรรม และเป็นสายใยแห่งครอบครัวเชื่อมต่อระหว่าง

บุคคลในช่วงวัยต่างๆ แต่ขณะเดียวกันผู้สูงอายุมักจะมีปัญหาด้านสุขภาพอนามัย ปัญหาด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้นกว่าวัยอื่นๆ การเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี จีตาทพร จินตะเกษกรณ์ (2552) กล่าวว่า จำเป็นต้องมีการเตรียมความพร้อมตั้งแต่วัยเยาว์ ซึ่งเป็นรากฐานของชีวิต เพื่อให้เด็กในวันนี้เข้าใจ ผู้สูงอายุในปัจจุบัน สามารถใช้ชีวิตร่วมกันได้อย่างเป็นสุข ไม่เกิดความรู้สึกแปลกแยกด้วยความแตกต่างระหว่างวัย และเติบโตขึ้นกลายเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ มีคุณค่ากับสังคมด้วยภูมิปัญญา ความรู้และประสบการณ์ชีวิตที่สั่งสมมาตลอดชีวิตในวันข้างหน้าได้

Mcclusky (1975) อ้างถึงใน เพ็ญแข ประจันปัจจนิก (2546:178) ได้อธิบายถึงความต้องการการจำเป็นทางการศึกษาของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 5 ด้าน คือ

1) ความต้องการด้านความรู้เพื่อให้ดำรงตนในสังคมได้ (Coping needs) ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย การปรับตัวด้านจิตใจ สังคมและร่างกาย และข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี

2) ความต้องการด้านทักษะเพื่อให้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ในสังคมได้ (Expressive Needs) ได้แก่ ทักษะการเข้าร่วมกลุ่ม ทักษะการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลกลุ่มต่างๆ รวมทั้ง ทักษะในการสร้างงานอดิเรกต่างๆ

3) ความต้องการด้านการถ่ายทอดและความรู้เพื่อสามารถถ่ายทอดให้แก่สังคม (Contributive Needs) ได้แก่ ความรู้และทักษะเพื่อการถ่ายทอดความรู้ความสามารถที่มีให้แก่สังคมและชนรุ่นหลัง เช่น ความรู้และทักษะเกี่ยวกับการอบรม และข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมอาสาสมัครต่างๆ

4) ความต้องการด้านความรู้เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อม (Influence Needs) ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับชุมชนและสภาพแวดล้อมรอบตัว ความรู้ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ทั้งนี้ เพื่อให้สามารถเข้าใจ การเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้

5) ความต้องการด้านความรู้ที่จะพัฒนาตนให้ดีขึ้นกว่าเดิม (Transcendence Needs) ได้แก่ ความรู้และการศึกษาที่จัดในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ผู้เกษียณอายุสามารถพัฒนาตนให้ดีขึ้นกว่าเดิม และทำให้เกิดความพอใจกับชีวิตหลังเกษียณ เปรียบได้กับความต้องการจำเป็นขั้นสูงสุดหรือสัจการแห่งตน (Self Actualization) ของมาสโลว์

นอกจากนี้ เบียร์เรน (Birren. 1997 : 347-349) ได้อธิบายความต้องการทางการศึกษาของผู้สูงอายุว่า ประกอบด้วย 3 ด้าน ดังนี้

1) ความต้องการความรู้ที่จะระงับความต้องการให้บรรเทาเบาบางลง (Alleviation Needs) หมายถึง ความคาดหวังหรือความปรารถนาที่จะได้ความรู้ หรือเพื่อบรรลุนิยามความต้องการขั้นพื้นฐานในสิ่งที่จำเป็นต่อชีวิต เช่น การรู้หนังสือ การได้รับบริการต่างๆ จากสังคมหรือชุมชน ซึ่งอาจแบ่งความต้องการเป็นด้านต่างๆ

2) ความต้องการความรู้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น (Enrichment Needs) หมายถึง ความคาดหวังหรือความปรารถนาที่จะได้ความรู้เพื่อยกระดับตนเอง เป็นการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดความสุข เป็นการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ รวมทั้งความอยากรู้ใฝ่รู้ในสิ่งที่ได้เคยรู้เพื่อที่จะได้รู้ โดยมิได้คาดหวังว่าความรู้นั้นจำเป็นต้องนำไปใช้ได้หรือไม่ อาจเป็นความรู้ด้านการศึกษาในระบบ นอกกระบบและตามอัธยาศัย ในด้านการทำงานและอาชีพ โดยใช้การเรียนรู้ประเภทต่างๆ เช่น การเรียนในชั้นเรียน การฝึกอบรม และเหลือการเรียนรู้ตามอัธยาศัย เป็นต้น

3) ความต้องการความรู้เพื่อป้องกันความเสื่อม (Prevention Needs) หมายถึง ความคาดหวังหรือความปรารถนาที่จะได้ความรู้ เพื่อป้องกันความเสื่อมถอยที่จะเกิดขึ้นในชีวิตวัยชรา ไม่ว่าจะเป็นความเสื่อมถอยทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา สังคมและอารมณ์

การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้ด้วยตนเอง โดยรับข้อมูลข่าวสารต่างๆ จากการอ่านจากสื่อต่างๆ ในห้องสมุดและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุ หรือการชมนิทรรศการ ซึ่งผู้สูงอายุจะสามารถเรียนรู้ร่วมกับบุคคลอื่นได้ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตประจำวัน สามารถเลือกรับความรู้ตามความสนใจและต้องการได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต วิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุรับความรู้ข้อมูลข่าวสารได้สะดวก โดยไม่ต้องเดินทาง สามารถรับความรู้ได้ที่ใด เมื่อใดก็ได้ที่ผู้สูงอายุมีความพร้อม นั่นก็คือวิธีการศึกษาทางไกล

4. รูปแบบโดยทั่วไปและรูปแบบการศึกษา

4.1 ความหมายและองค์ประกอบของรูปแบบโดยทั่วไป

ความหมายของรูปแบบ

คำว่า “รูปแบบ” “แบบจำลอง” หรือ “Model” เป็นคำที่ใช้เพื่อสื่อความหมายหลายอย่าง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะหมายถึง วิธีการดำเนินงานที่เป็นตัวแบบของอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น แบบจำลองต่างๆ หรือรูปแบบในการพัฒนาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันออกไป ดังนี้

ฮอเซอร์ (Hauser, 1980, p.69) ได้กล่าวถึงรูปแบบว่า เป็นการนำทฤษฎี แนวทาง และกรอบแนวคิดมาพัฒนา เพื่อให้สามารถแปลความหมายของปรากฏการณ์ต่างๆ ได้

สโตนเนอร์ และวันเคิล (Stoner and Wankel, 1986, p.244) ให้ทรรศนะว่า รูปแบบเป็นการจำลองความจริงของปรากฏการณ์ เพื่อให้เราเข้าใจความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนของปรากฏการณ์นั้นๆ ได้ง่ายขึ้น

روبินส์ (Robbins, 1997, p.58) ได้ให้คำนิยามว่า รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่เป็นนามธรรม ซึ่งทำให้เข้าใจปรากฏการณ์หรือความจริงได้ง่ายขึ้น ซึ่งรูปแบบต่างๆ ไปจะต้องมีส่วนประกอบที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ วัตถุประสงค์ ตัวแปร และความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

นงลักษณ์ วิรัชชัย (2542, น.2) นิยามรูปแบบ ว่าหมายถึง สภาพ (Isomorphism) ระหว่างแบบจำลองที่มนุษย์สร้างขึ้นกับวัตถุหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงตามธรรมชาติ รูปแบบจึงต้องมีโครงสร้างเป็นแบบเดียวกันกับวัตถุต้นแบบ มีรายละเอียดขององค์ประกอบสำคัญครบถ้วนตามวัตถุต้นแบบ แต่อาจมีขนาดเล็กกลงหรือใหญ่กว่าวัตถุต้นแบบเพื่อความสะดวกในการศึกษา รูปแบบที่สร้างขึ้นอาจเป็นรูปแบบรูปทรง (Iconic model) ครอบคลุมมิติตามต้นแบบ เป็นรูปแบบแผนภาพคล้าย (Analog model) แสดงแผนผังการทำงานตามวัตถุต้นแบบ หรือเป็นรูปแบบสัญลักษณ์ (Symbolic model) ในรูปสูตรคูณหรือสมการทางคณิตศาสตร์ก็ได้ สำหรับการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์ นักวิจัยนิยมใช้รูปแบบแผนภาพคล้ายและรูปแบบสัญลักษณ์

นอกจากนี้ นงลักษณ์ วิรัชชัย (2542, น.2) ได้กล่าวถึงรูปแบบการวิจัย หมายถึง แบบจำลองที่นักวิจัยสร้างขึ้นตามทฤษฎีแทนปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในธรรมชาติ เพื่อความเหมาะสมในการศึกษาวิจัย การที่ต้องสร้างรูปแบบการวิจัย เพราะการศึกษาจากปรากฏการณ์ธรรมชาติไม่อาจทำได้โดยสะดวก เนื่องจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงตามธรรมชาติ นั้น มีลักษณะซับซ้อน และมีโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ หลากหลาย แต่ในการวิจัยนักวิจัยมีขีดความสามารถจำกัด ไม่สามารถศึกษาได้ครบทุกองค์ประกอบ วิธีการสร้างรูปแบบการวิจัยเป็นการประยุกต์ทฤษฎีเข้ากับสภาพปรากฏการณ์ที่เป็นจริงในธรรมชาติ ตามระเบียบวิธีวิจัยให้ได้เป็นรูปแบบที่เป็นสมมติฐานวิจัย จากนั้น นักวิจัยจึงนำรูปแบบการวิจัยไปตรวจสอบโดยใช้ระเบียบวิธีอุปนัยว่า รูปแบบการวิจัยมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์มากน้อยเพียงใด ควรจะต้องมีการปรับปรุงพัฒนารูปแบบอย่างไร ให้รูปแบบสอดคล้องกับสภาพปรากฏการณ์จริง อันจะนำไปสู่การพัฒนาทฤษฎีและสร้างองค์ความรู้ใหม่ รวมทั้งการพัฒนาและการประดิษฐ์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อไป

ศิริชัย กาญจนวาสี (2550, น.46) นิยามรูปแบบว่าหมายถึง วิธีการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ถ่ายทอดความคิด ความเข้าใจ และจินตนาการที่มีต่อสิ่งใดๆ ให้ปรากฏ โดยการใช้องค์ความรู้ที่เข้าใจได้ง่าย

เช่น ภาพวาด ภาพเหมือน แผนภูมิ หรือสมการทางคณิตศาสตร์ โดยสามารถนำเสนอประเด็นต่างๆ ได้อย่าง กระชับภายใต้หลักการอย่างมีระบบ

จากนิยามของรูปแบบ (Model) ที่นักวิชาการหลายๆ ท่านได้กล่าวไว้ในข้างต้นนั้น สามารถสรุป ได้ว่า รูปแบบ หมายถึง กรอบแนวคิดที่อธิบายแบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นชุดของตัวแปรหรือ องค์ประกอบที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์กัน ซึ่งอาจเป็นแนวคิดที่เป็นรูปธรรมหรือนามธรรมได้

องค์ประกอบของรูปแบบ

นักวิชาการต่างๆ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของรูปแบบต่างๆ กันไว้ ดังนี้

1) องค์ประกอบของรูปแบบเชิงระบบ ซึ่งประกอบด้วย 4 ส่วน คือ 1) ปัจจัยนำเข้า 2) ผลผลิต 3) กระบวนการ 4) ข้อมูลป้อนกลับจากสภาพแวดล้อม การพิจารณารูปแบบในลักษณะนี้ถือว่า ผลผลิตของระบบเกิดจากการที่มีปัจจัยนำเข้าส่งเข้าไปผ่านกระบวนการ ซึ่งจะจัดกระทำให้เกิดผลผลิตขึ้น และให้ความสนใจกับข้อมูลป้อนกลับจากสภาพแวดล้อมภายนอก (Ivancevich et.al., 1989, p.8)

2) องค์ประกอบของรูปแบบที่ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์หรือสิ่งที่ศึกษานั้น บาร์โตและฮาร์ทแมน (Bardo & Hartman, 1982, p.7); สมาน อัครภูมิ (2537, น.20); บราวน์ และ โมเบิร์ก (Brown & Moberg, 1980, p.201) ได้สังเคราะห์องค์ประกอบของแบบจำลอง พบว่า แบบจำลองส่วนใหญ่ประกอบด้วย 1) สภาพแวดล้อม 2) เทคโนโลยี 3) โครงสร้าง 4) กระบวนการจัดการ 5) การตัดสินใจ สิ่งการ

สนานจิตร์ สุนทรทรัพย์ (ม.ป.ป., น.17) กล่าวว่า รูปแบบการบริหารเชิงกลยุทธ์ ประกอบด้วย องค์ประกอบสำคัญ 3 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผนกลยุทธ์ การดำเนินงาน และการควบคุม

จินตนา ศักดิ์ภู่อราม (2545, บทคัดย่อ) กล่าวว่าไว้ว่า รูปแบบการบริหารโรงเรียนในกำกับของรัฐ สำหรับประเทศไทย ประกอบด้วย 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ส่วนนำ เน้นบริบทและความเป็นมาของแนวคิด ส่วนที่ 2 รูปแบบการบริหารโรงเรียนในกำกับของรัฐสำหรับประเทศไทย ส่วนที่ 3 แนวทางการนำรูปแบบไป ใช้ และส่วนที่ 4 เงื่อนไขและข้อจำกัดของรูปแบบ

วิสุทธิ์ วิจิตรพัชราภรณ์ (2547, บทคัดย่อ) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของรูปแบบการจัดการศึกษา แบบกระจายอำนาจในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ความนำ ประกอบด้วย แนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์ และอำนาจหน้าที่ ส่วนที่ 2 องค์ประกอบของรูปแบบและสาระสำคัญของการกระจายอำนาจหน้าที่ ส่วนที่ 3 ยุทธศาสตร์การดำเนินงานและเงื่อนไขความสำเร็จ

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของรูปแบบขึ้นอยู่กับตัวแปรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้เสนอกำลังศึกษา อาจขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์หรือออกแบบแนวคิด ทฤษฎี และหลักการพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบแต่ละรูปแบบนั้นๆ เป็นหลัก

4.2 รูปแบบการจัดการศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 และ 2553) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การศึกษา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคล และสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การศึกษา การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับนี้ ได้กล่าวถึงระบบการศึกษาว่า การจัดการศึกษามี 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน โดยการศึกษาในระบบมีสองระดับ คือ การศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาระดับอุดมศึกษา

การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ

จากนิยามเกี่ยวกับรูปแบบการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ จะพบว่า การศึกษาในระบบเป็นการศึกษาสำหรับผู้ที่อยู่ในวัยเรียน ซึ่งถ้าพิจารณาในรายละเอียดของการศึกษาในระบบนั้น จะมีการกำหนดอายุของผู้เรียนด้วยโดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนั้น การศึกษาที่จะจัดให้หรือทำให้เกิดแก่ผู้สูงอายุได้ ก็คือการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่จัดอยู่ในปัจจุบันพอสรุปได้ ดังนี้

การศึกษานอกระบบ หน่วยงานหลักที่รับผิดชอบจัดการศึกษานอกระบบในปัจจุบัน คือ สำนักส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่มีหน่วยงานอยู่ในระดับจังหวัดและอำเภอ นอกจากนั้น ก็มีหน่วยงานอื่นๆ จัดเสริมบ้างเป็นบางกิจกรรม สรุปลักษณะที่จัดในปัจจุบันมีดังนี้

1) การศึกษานอกระบบประเภทการศึกษาพื้นฐาน กิจกรรมในกลุ่มนี้ประกอบด้วย

(1) การส่งเสริมการรู้หนังสือ เป็นการจัดสอนอ่านเขียนให้กับประชาชนที่พ้นวัยเรียนไปแล้ว ซึ่งอาจจะอยู่ในวัยแรงงานหรือวัยสูงอายุ ซึ่งไม่เคยเรียนหนังสือมาเลยหรือลืมนักเรียน

(2) การศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ให้กับผู้ที่พ้นวัยเรียนไปแล้ว ซึ่งในระหว่างที่อยู่ในวัยเรียนขาดโอกาสที่จะศึกษาในระบบโรงเรียน ระยะเวลาในการเรียนใกล้เคียงกับการเรียนในระดับเดียวกันนี้ในระบบโรงเรียน

2) การศึกษานอกระบบโรงเรียนอาชีพ เป็นการจัดฝึกอบรมอาชีพต่างๆ ทั้งแบบหลักสูตรระยะสั้น และหลักสูตรระยะยาว ได้แก่ ช่างไฟฟ้า ช่างเครื่องยนต์ ช่างแอร์ ช่างตัดเย็บเสื้อผ้า อาหารขนม อาชีพทางการเกษตร และวิชาชีพอื่นๆ ที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นและความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น เช่น การจักสาน การทำปุ๋ยหมัก แพทย์แผนไทย การนวดแผนโบราณ การทอผ้า การย้อมสีผ้า การทำน้ำยาล้างจาน การเลี้ยงปลา ฯลฯ หลักสูตรระยะสั้นจะใช้เวลาตั้งแต่ 1 วัน ถึง 1 หรือ 2 สัปดาห์ ส่วนหลักสูตรระยะยาวจะใช้เวลามากกว่า 1 เดือนขึ้นไป

3) การศึกษานอกระบบเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิต เป็นการให้ความรู้ในลักษณะของการเชิญวิทยากรมาบรรยาย การฝึกอบรม การฝึกปฏิบัติ การเข้าค่ายเพื่อให้ความรู้ในด้านต่างๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เช่น ด้านสุขภาพอนามัย กฎหมายในชีวิตประจำวัน การพัฒนาสิ่งแวดล้อม การสร้างความสามัคคี การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม การป้องกันยาเสพติด การใช้สื่อสมัยใหม่ เป็นต้น การจัดกิจกรรมประเภทนี้ ส่วนใหญ่จะใช้เวลาไม่นาน บางกิจกรรมใช้เวลา 1 วัน บางกิจกรรม 2 - 3 วัน

การศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยความสนใจและความต้องการของบุคคล บุคคลสามารถเลือกเรียนรู้ได้ด้วยตนเองโดยไม่มีผู้ใดกำหนดให้ว่าจะเรียนรู้อะไร ที่ไหน ใช้เวลานานเท่าไร เช่น การไปอ่านหนังสือในห้องสมุด การไปชมนิทรรศการศิลปะ การค้นหาข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต การรับความรู้จากสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อพื้นบ้าน นอกจากนั้น การศึกษาตามอัธยาศัยยังเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติจากการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น จากการทำงาน การร่วมกิจกรรมทางศาสนาประเพณี

การร่วมกิจกรรมของสังคม เป็นต้น ดังนั้น จึงขอยกตัวอย่างกิจกรรมการศึกษาตามอัธยาศัยดังต่อไปนี้ (สรุปจากสุมาลี สังข์ศรี, 2555)

1) การเรียนรู้จากห้องสมุดต่างๆ เช่น ห้องสมุดของโรงเรียน ห้องสมุดหน่วยงาน ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดของวัด เป็นต้น

2) การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ประเภทต่างๆ แหล่งเรียนรู้ ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร ศูนย์จัดแสดงศิลปะ ศูนย์กีฬาันทนาการ อุทยาน สวนสมุนไพร ฯลฯ

3) การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านมีหลายสาขาหลายด้าน ได้แก่ ด้านเกษตรกรรม ด้านแพทย์แผนไทย ด้านจักสาน ทอผ้า การแกะสลัก ด้านดนตรีการแสดง ด้านอาหารโภชนาการ เป็นต้น ประชาชนสามารถไปสังเกตการทำงานของภูมิปัญญา ไปชมผลงาน หรือไปช่วยเป็นลูกมือ ก็จะได้เรียนรู้ภูมิปัญญาด้านนั้นๆ ไปโดยปริยาย

4) การเรียนรู้จากสื่อประเภทต่างๆ ในปัจจุบันนี้สื่อที่ให้ข้อมูลข่าวสารความรู้ด้านต่างๆ แก่ประชาชนมีอยู่มากมาย เช่น สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ตในรูปแบบต่างๆ ประชาชนสามารถหาข่าวสารความรู้ได้ทุกเมื่อ เมื่อตนเองสะดวกหรือพร้อมโดยไม่มีกำหนดระยะเวลาและสถานที่

5) การเรียนรู้จากสื่อพื้นบ้าน สื่อพื้นบ้านในแต่ละชุมชนสามารถถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม คติ ความเชื่อของคนในท้องถิ่นได้ นอกจากนี้ หากจะให้ช่วยเผยแพร่ความรู้ ในปัจจุบันนี้ก็สามารถใส่เนื้อหาเข้าไปในการแสดงของสื่อพื้นบ้านได้

6) การเรียนรู้จากกิจกรรมทางศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ประชาชนในแต่ละพื้นที่ย่อมมีการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีในชีวิตประจำวัน เช่น ทางศาสนาพุทธจะมีการเข้าวัด ฟังธรรม ร่วมงานประเพณีเข้าพรรษา ออกพรรษา งานบวช งานทอดกฐิน เป็นต้น การเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ทำให้ประชาชนได้รับความรู้และได้รับประสบการณ์ไปด้วย

7) การเรียนรู้จากครอบครัว ครอบครัวเปรียบเสมือนเป็นโรงเรียนแห่งแรกของบุคคล บุคคลจะได้เรียนรู้แบบอย่างการดำเนินชีวิต การสื่อสาร การประพฤติปฏิบัติ ความเป็นอยู่ ตลอดจนงานอาชีพจากครอบครัว โดยเรียนรู้จากการสังเกต การทำกิจกรรม การอยู่ร่วมกันทุกช่วงของการดำเนินชีวิต

8) การเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ภูมิประเทศ แม่น้ำ ทะเล ภูเขา ถ้ำ น้ำตก ดินฟ้าอากาศ การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ประชาชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับดินฟ้า อากาศ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว สิ่งสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ เช่น การทำการเกษตรในฤดูแล้ง

จะปลูกพืชอะไร ฤดูฝนจะปลูกพืชอะไร การสร้างที่อยู่อาศัยจะสร้างลักษณะใดจึงจะเหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศ เรียนรู้ที่จะปรับตัวเข้ากับดินฟ้าอากาศ การดูแลสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม เป็นต้น

9) การเรียนรู้จากการประกอบอาชีพการทำงาน ในการประกอบอาชีพการทำงานของคุณ จะทำให้บุคคลได้เรียนรู้ไปด้วยอัตโนมัติ เช่น บุคคลที่ประกอบอาชีพเกษตรกร ก็ได้เรียนรู้ขั้นตอนวิธีการในการทำการเกษตร เรียนรู้การพัฒนาปรับปรุงอาชีพให้ได้ผลผลิตมากขึ้น หรือผู้ที่ประกอบอาชีพในองค์กรธุรกิจเอกชน ก็ได้เรียนรู้วิธีการทำงาน วิธีการประกอบธุรกิจ การติดต่อสื่อสารทางธุรกิจ เป็นต้น หรือการที่บุคคลประกอบอาชีพในหน่วยงานราชการ ก็จะได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิธีการทำงาน ระเบียบวิธีทางราชการและความรู้ด้านอื่นๆ อีกมากมาย โดยได้เรียนรู้โดยอัตโนมัติในระหว่างการทำงาน

ทั้งหมดนี้เป็นตัวอย่างของการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ซึ่งประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ทั้งโดยตั้งใจ (เช่น การเรียนรู้จากห้องสมุด จากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ) หรือการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ (เช่น เรียนรู้จากสื่อ จากสภาพแวดล้อม จากครอบครัว จากการทำงาน ฯลฯ) ทั้งนี้ ไม่มีการกำหนดเวลา ไม่มีหลักสูตร ไม่มีการวัดประเมินผล

5. การจัดการศึกษาด้วยวิธีการศึกษาทางไกล

5.1 ความหมายและหลักการของการศึกษาทางไกล

การศึกษาทางไกลนั้นเป็นวิธีการในการจัดการศึกษาวิธีการหนึ่ง ซึ่งเป็นการจัดการเรียนการสอน โดยผู้เรียนและผู้สอนมิได้เผชิญหน้ากันแบบการเรียนในชั้นเรียน แต่ผู้สอนส่งผ่านความรู้ไปยังผู้เรียนโดยสื่อประเภทต่างๆ ให้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเอง โดยผู้เรียนสามารถกำหนดเวลา จัดแบ่งเวลาในการศึกษาของตนเอง ควบคุมการเรียนด้วยตนเอง

จากการศึกษารายละเอียดของการศึกษาทางไกลจากนักการศึกษาทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ (เช่น วิจิตร ศรีสออ่าน และคณะ (2534) ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2534) แมคเคนซีและคณะ (Mckenzie and others, 1975), เพอร์รี่ (Perry, 1977), แดเนียลและคณะ (Daniel and other, 1982), คีแกน (Keegan, 1986), โฮล์มเบิร์ก (Holmberg, 1989) อังโน สุมาลี สังข์ศรี 2549 : 8-14) อาจสรุปหลักการสำคัญของการศึกษาทางไกลได้ ดังนี้

(1) เป็นการเรียนการสอนที่ผู้เรียนและผู้สอนไม่ได้อยู่ในที่เดียวกัน เนื่องจากการศึกษาทางไกลเน้นการเรียนการสอนโดยใช้สื่อต่างๆ เป็นหลัก ดังนั้น ผู้สอนหรือผู้ให้ความรู้จะถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ต่างๆ ออกมาในรูปของสื่อแล้ว ส่งไปยังผู้เรียนโดยผู้เรียนไม่ต้องมาพบผู้สอนโดยตรง ผู้เรียนจะ

เรียนด้วยตนเองจากสื่อต่างๆ สถาบันการศึกษาที่จัดการศึกษาทางไกลอาจจะมีการกำหนดให้ผู้เรียนได้พบกับผู้สอนบ้างเป็นครั้งคราว แต่จะใช้เวลาส่วนใหญ่ศึกษาจากสื่อด้วยตนเอง

(2) เป็นการเรียนการสอนที่เน้นการศึกษาด้วยตนเอง การที่กล่าวว่าเป็นการเรียนการสอนที่เน้นการศึกษาด้วยตนเอง เพราะโดยวิธีการของการศึกษาทางไกลนั้น ผู้เรียนจะเป็นผู้กำหนดเวลาศึกษาหาความรู้จากสื่อต่างๆ ด้วยตนเอง กำหนดสถานที่เรียนเอง กำหนดเวลาหยุดพักเอง ผู้เรียนจะศึกษาและทำกิจกรรมเสริมต่างๆ ตามเวลาที่ผู้เรียนสะดวกหรือมีความพร้อม อาจจะศึกษาที่บ้านหรือที่ทำงานหรือที่อื่นๆ ตามความสะดวก โดยผู้เรียนไม่ต้องเรียนตามตารางสอน ไม่ต้องเรียนตามช่วงเวลา และสถานที่ที่สถาบันหรือครูเป็นผู้กำหนด การเรียนการสอนไม่ได้เกิดขึ้นในห้องเรียนโดยมีครูเป็นศูนย์กลาง

(3) มีการใช้สื่อประเภทต่างๆ เป็นเครื่องมือในการจัดการศึกษา การเรียนการสอนจะกระทำด้วยการใช้สื่อประเภทต่างๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ เทปเสียง คอมพิวเตอร์ ดาวเทียม ฯลฯ เป็นตัวกลางในการถ่ายทอดความรู้ อาจมีการใช้สื่อบุคคลบ้างเป็นครั้งคราว เป็นการเสริมการใช้สื่อต่างๆ นั้น มีทั้งการใช้สื่อประเภทหนึ่งเพียงสื่อเดียวหรืออาจใช้สื่อหลายๆ ประเภทผสมผสานกัน นอกจากนี้ในการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้เรียนกับสถาบันศึกษาก็จะใช้การติดต่อผ่านสื่อต่างๆ ด้วยเช่นกัน เช่น จดหมาย โทรศัพท์ โทรสาร เป็นต้น

(4) มีการจัดเตรียมสื่ออย่างเป็นระบบก่อนเริ่มการเรียนการสอนด้วยวิธีการของการศึกษาไกล คณะผู้รับผิดชอบหรือสถาบันผู้จัดการการศึกษาทางไกล จะต้องมีการเตรียมความพร้อมในระบบการจัดการศึกษาทุกขั้นตอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อการเรียนการสอน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของระบบการเรียนการสอนนี้ จะต้องพร้อม จะต้องผลิตสื่อแต่ละชนิดให้แล้วเสร็จก่อน จึงจะเริ่มรับนักศึกษาได้ ซึ่งต่างจากการเรียนการสอนแบบชั้นเรียน ซึ่งมีครูเป็นหลัก ถ้าครูพร้อมก็สามารถดำเนินการเรียนการสอนได้เลย สื่อเป็นส่วนประกอบเท่านั้น อาจจะจัดเตรียมภายหลังได้

(5) เป็นการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ผู้สอนหรือผู้เชี่ยวชาญเป็นทีมในการผลิตเนื้อหาของวิชาหนึ่งๆ เพื่อถ่ายทอดลงสู่สื่อประเภทต่างๆ นั้น ส่วนใหญ่จะใช้ผู้สอนหรือผู้เชี่ยวชาญเนื้อหาในวิชานั้นๆ หลายคนร่วมเขียนร่วมผลิต ซึ่งนับได้ว่าเป็นการประกันคุณภาพประกันมาตรฐานเนื้อหาของวิชานั้นๆ ได้นอกจากนั้น ในขั้นตอนอื่นๆ ตั้งแต่การพัฒนาหลักสูตร การจัดส่งสื่อไปยังผู้เรียน และการประเมินผลการเรียนก็มีการดำเนินการโดยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญเป็นทีมเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นการประกันคุณภาพของระบบการเรียนการสอนด้วยวิธีนี้

(6) เป็นการเรียนการสอนที่จัดแก่ผู้เรียนเป็นจำนวนมาก สามารถจัดให้แก่ผู้เรียนได้ทั่วประเทศ การจัดการศึกษาด้วยวิธีการศึกษาทางไกลนั้น สามารถจัดให้แก่ผู้เรียนได้คราวละหลายๆ โดยไม่จำกัดจำนวน สามารถจัดให้แก่ผู้เรียนได้ทั่วประเทศ ซึ่งจะต่างจากการเรียนการสอนแบบชั้นเรียน ชั้นเรียนหนึ่งๆ จะมีผู้เรียนได้จำนวนหนึ่งเท่านั้น

(7) มีการจัดเครือข่ายเพื่อให้บริการสนับสนุนการศึกษา ในการจัดการศึกษาด้วยวิธีการศึกษาทางไกลนั้น หน่วยงานหรือสถาบันผู้จัดส่วนใหญ่จะจัดให้มีเครือข่ายในระดับท้องถิ่น เพื่อให้บริการสนับสนุนการศึกษาของผู้เรียน เช่น อาจเป็นสถานที่ที่ผู้เรียนมาพบกับผู้สอนเพื่อติวหรือเรียนเสริมเป็นครั้งคราว เป็นสถานที่ที่ผู้เรียนมาขอใช้บริการสื่อประเภทต่างๆ หรือผู้เรียนมาขอคำแนะนำปรึกษา มาขอรับข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับการเรียน เป็นต้น

5.2 ประโยชน์ของการศึกษาทางไกล

จากที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า วิธีการศึกษาทางไกลสามารถนำมาใช้ในการจัดการศึกษาให้แก่ทุกกลุ่มเป้าหมาย ทั้งผู้ที่อยู่ในวัยเรียน ผู้ที่พ้นวัยเรียนมาประกอบอาชีพการงานแล้ว ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ โดยการศึกษาทางไกลมีคุณประโยชน์หรือมีจุดเด่นในการที่จะนำมาใช้ในการจัดการศึกษาแก่ประชาชนในหลายประการดังต่อไปนี้

(1) การขยายโอกาสทางการศึกษา การศึกษาทางไกลช่วยให้ประชาชนที่อยู่ห่างไกลจากสถาบันการศึกษา ห่างไกลจากตัวเมือง ผู้ที่อยู่ในชนบทได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ได้มีโอกาสเข้าถึงการศึกษา

(2) การสร้างความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา การศึกษาทางไกลช่วยให้บุคคลได้รับโอกาสในการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะ เป็นบุคคลวัยใด อาชีพใด เพศใด อยู่ใกล้หรือไกลเพียงใด มีโอกาสทางการศึกษาอย่างเสมอภาคกัน

(3) การให้อิสระแก่ผู้เรียน การศึกษาทางไกลให้ผู้เรียนได้อย่างอิสระ ไม่มีการบังคับ หรือควบคุมว่าต้องศึกษาในช่วงใด ผู้เรียนสามารถจัดเวลาของตนเองว่าจะศึกษาช่วงใด ไม่ต้องรอผู้อื่น พร้อมเมื่อไรก็สามารถศึกษาได้ ผู้เรียนจะกำหนดเวลาเรียน กำหนดกิจกรรมต่างๆ ของตนเอง ควบคุมตนเอง และไม่ต้องไปศึกษาที่สถานศึกษาสามารถศึกษาที่บ้านของตนเอง

(4) การศึกษาทางไกลเอื้อต่อผู้ที่ประกอบอาชีพการงานแล้ว เพราะการเรียนโดยวิธีของการศึกษาทางไกล ผู้เรียนสามารถจะเรียนได้ที่บ้านหรือที่ทำงาน โดยไม่ต้องมาเข้าชั้นเรียน แต่จะเรียนจากสื่อด้วยตนเอง จะเรียนเวลาใดก็ได้ที่สะดวก

(5) สามารถจัดการศึกษาให้แก่กลุ่มเป้าหมายได้เป็นจำนวนมากในคราวเดียวกัน การจัดการศึกษาโดยวิธีการศึกษาทางไกล สามารถรับผู้เรียนได้ไม่จำกัดจำนวน ผู้ใดสนใจและมีคุณสมบัติตามที่กำหนดก็สามารถรับได้ทั้งหมด

(6) การประหยัดค่าใช้จ่ายของผู้เรียน การศึกษาโดยวิธีการศึกษาทางไกล ช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย เพราะผู้เรียนไม่ต้องเดินทางมาเรียนยังสถาบันการศึกษา สามารถเรียนอยู่ที่บ้านหรือในสถานที่ที่สะดวก ทำให้ไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายในการเดินทาง การแต่งกาย ค่าใช้จ่ายอื่นๆ ในการเข้ามาเรียน

(7) มีการวางแผน การเตรียมการอย่างเป็นระบบ การจัดการศึกษาด้วยวิธีการศึกษาทางไกล จะมีการวางแผนอย่างเป็นระบบทุกขั้นตอน ตั้งแต่การพัฒนาหลักสูตร การผลิตสื่อ การส่งสื่อไปยังผู้เรียน และการติดตามประเมินผล การผลิตสื่อการสอนดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญ และผู้ทรงคุณวุฒิ

(8) ส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต การจัดการศึกษาด้วยวิธีการศึกษาทางไกลนั้น ช่วยให้ผู้ที่สนใจสามารถศึกษาหาความรู้ในเวลาใดก็ได้ที่มีเวลา หรือมีความพร้อม ไม่ว่าจะอยู่ในวัยใดก็สามารถศึกษาได้ตลอดชีวิต

5.3 สื่อการศึกษาทางไกล

เนื่องจาก การศึกษาทางไกลเป็นวิธีการในการจัดการศึกษาซึ่งผู้สอนถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ต่างๆ ไปยังผู้เรียน หรือกลุ่มเป้าหมายผ่านสื่อประเภทต่างๆ ซึ่งสิ่งที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้นั้นมีมากมายหลายประเภท ในช่วงเริ่มต้นของการศึกษาทางไกลสิ่งที่ใช้ คือ สื่อสิ่งพิมพ์ ต่อมาเป็นการถ่ายทอดความรู้ทางวิทยุกระจายเสียง และสื่ออื่นๆ ตามพัฒนาการของสื่อ ตามลำดับ

สุมาลี สังข์ศรี (2549 : 61-62) ได้ศึกษาแนวคิดของนักการศึกษาหลายท่าน ได้แก่ มัวร์และทอมสัน (Moore & Thomson, 1990), เวอร์คินและคลาก (Verduin & Clark, 1991) และ วิลลิส (Willis, 1993) ซึ่งสามารถสรุปว่า สื่อที่ใช้ในการจัดการศึกษาทางไกล แบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อเริ่มแรกที่ใช้ในการจัดการศึกษาทางไกล สื่อสิ่งพิมพ์นั้นจัดทำในหลายรูปแบบ เช่น หนังสือ แบบฝึกหัด แผ่นพับ ใบปลิว โปสเตอร์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 สื่อประเภทเสียง สื่อกลุ่มนี้ ได้แก่ วิทยุกระจายเสียง เทปเสียง โทรทัศน์ การสัมมนาทางไกล เป็นต้น

กลุ่มที่ 3 สื่อประเภทภาพ สื่อกลุ่มนี้ ได้แก่ สไลด์ ภาพยนตร์ วิดีโอเทป ภาพเคลื่อนไหว เป็นต้น

กลุ่มที่ 4 สื่อประเภทข้อมูลหรือคอมพิวเตอร์ สื่อคอมพิวเตอร์สามารถนำเสนอความรู้หลายรูปแบบ เช่น คอมพิวเตอร์ช่วยสอน e-learning web-based e-mail เป็นต้น

ธนิต ภูศิริ (2558 : 5-12, 13) ได้กล่าวถึงสื่อที่ใช้ในการจัดการศึกษาทางไกลว่า มีหลายประเภทหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้เกณฑ์ใดเป็นการแบ่งประเภท โดยยกตัวอย่างการแบ่งประเภทสื่อไว้ ดังนี้

แบ่งตามประเภทของสื่อ สามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

1) สื่อสิ่งพิมพ์ เป็นสื่อที่ใช้กันมาเป็นเวลานานที่ใช้ในการเรียนการสอน ได้แก่ หนังสือ คู่มือ เอกสารการสอน แบบฝึกหัด แบบทดสอบ และสิ่งพิมพ์ประเภทอื่นๆ ได้แก่ วารสาร แผ่นพับ ใบปลิว หนังสือพิมพ์ ป้ายประกาศ เป็นต้น

2) สื่อโสตทัศน ได้แก่ รูปภาพ กราฟฟิก วัสดุฉายเส้น เทปเสียง และวีดิทัศน์

3) สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุกระจายเสียง และ วิทยุโทรทัศน์

4) สื่ออิเล็กทรอนิกส์และโทรคมนาคม ได้แก่ โทรศัพท์ โทรสาร วิทยุสื่อสาร โทรทัศน์ ระบบการประชุมทางไกล เครือข่ายคอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต

แบ่งตามช่องทางในการส่งและรับสาร สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) สื่อบุคคล หรือสื่อแบบเผชิญหน้า ได้แก่ ครูผู้สอนหรือบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้และทักษะต่างๆ ให้กับกลุ่มเป้าหมาย เช่น ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในวิชาการหรือวิชาชีพ ผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น

2) สื่อที่ส่งทางไปรษณีย์ ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ เทปเสียง ซีดี วีซีดี เป็นต้น

3) สื่ออิเล็กทรอนิกส์และโทรคมนาคม ได้แก่ สื่อที่ผลิตหรือพัฒนาขึ้นเพื่อใช้ควบคู่กับอุปกรณ์ทางอิเล็กทรอนิกส์หรือเครือข่ายโทรคมนาคม เช่น ภาพยนตร์ รายการวิทยุกระจายเสียง รายการวิทยุโทรทัศน์ เทปวีดิทัศน์ คอมพิวเตอร์ช่วยสอน รายการโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมหรือผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต e-learning m-learning เป็นต้น

ในเอกสารชุดวิชาการศึกษาระดับโลก ปี 2558 นี้ ธนิต ภูศิริ (2558) ได้แบ่งประเภทของสื่อตามลักษณะของสื่อเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1) สื่อแอนะล็อก สื่อแอนะล็อกมีลักษณะเป็นสื่อเดี่ยว และส่วนใหญ่เป็นการสื่อสารทางเดียว สื่อแอนะล็อกได้แก่สิ่งต่อไปนี้

(1) สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อพื้นฐานที่ใช้กันมาตั้งแต่เริ่มมีระบบการเรียนการสอนทางไกลจนถึงปัจจุบัน เป็นสื่อที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย เนื่องจากเป็นสื่อที่ใช้ง่าย ไม่ต้องพึ่งพาอุปกรณ์หรือเทคโนโลยีอื่นใดในการใช้งาน มีใช้กันอยู่ทั่วไป ราคาไม่แพง พกพาง่าย และสะดวกในการจัดส่งให้ผู้เรียนได้ง่าย โดยผ่านทางระบบไปรษณีย์

(2) เทปเสียงหรือเทปตลับ ราคาไม่แพง การบันทึกเสียงทำได้ง่ายเหมาะกับการใช้สอนในวิชาที่ต้องการให้ผู้เรียนได้ยินเสียง เช่น ดนตรี ภาษา สามารถนำเสนอได้หลายรูปแบบ เช่น การบรรยาย การสนทนา อภิปราย หรือละคร ผู้เรียนสามารถเปิดรับฟังได้ในเวลาที่สะดวก รับฟังซ้ำได้ตามที่ต้องการ

(3) วิทยุกระจายเสียง วิทยุกระจายเสียงเป็นการสื่อสารด้วยเสียง ในรูปแบบของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าในอากาศ นิยมใช้เป็นสื่อในการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาทางไกล และการฝึกอบรม

(4) วิทยุโทรทัศน์ เป็นการสื่อสารด้วยสัญญาณภาพและสัญญาณเสียง ปัจจุบันมีการกระจายภาพและเสียงทางวิทยุโทรทัศน์ออกอากาศอยู่ 4 ประเภท ได้แก่ การกระจายภาพและเสียงวิทยุโทรทัศน์ออกอากาศแบบกว้างไกล การกระจายภาพและเสียงวิทยุโทรทัศน์ระยะใกล้หรือแบบแคบ การกระจายภาพและเสียงวิทยุโทรทัศน์ผ่านสายเคเบิล และการกระจายภาพและเสียงวิทยุโทรทัศน์ผ่านอินเทอร์เน็ต

(5) เทปวีดิทัศน์ เป็นรายการวิทยุโทรทัศน์ที่ทำการบันทึกเอาไว้ นำเสนอข้อมูลทั้งภาพและเสียง ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายสามารถเปิดรับชมได้ตลอดเวลา สามารถหยุด ดูซ้ำ หรือย้อนกลับไปดูได้ตามความต้องการ

(6) โทรศัพท์ เป็นอุปกรณ์สื่อสารที่เป็นสื่อสองทาง ทำให้ผู้เรียนและผู้สอนสามารถปฏิสัมพันธ์กันได้โดยตรง แต่ไม่สามารถใช้กับผู้เรียนกลุ่มใหญ่ๆ ได้

(7) การประชุมทางไกล การประชุมทางไกล (Teleconferencing) หมายถึง การเชื่อมโยงการติดต่อสื่อสารของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่อยู่ห่างกัน ต่างสถานที่ ด้วยวิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์ผ่านระบบโทรคมนาคม เป็นการสื่อสารสองทางด้วยภาพ เสียง หรือทั้งภาพและเสียง มีการเชื่อมโยงสถานที่ประชุมทั้ง 2 แห่งด้วยกัน ผู้เข้าร่วมประชุมสามารถมีปฏิสัมพันธ์กันได้

(8) การเรียนการสอนผ่านดาวเทียม เป็นการเรียนการสอนที่อาศัยเทคโนโลยีของดาวเทียมสื่อสาร มาเป็นช่องทางในการรับส่งสื่อ เช่น ใช้ในการถ่ายทอดโทรทัศน์ ก็เป็นการเรียนการสอนทางโทรทัศน์ผ่านดาวเทียม

2) สื่อดิจิทัล

สื่อแอนะล็อกได้พัฒนามาสู่สื่อดิจิทัลเมื่อมีการนำคอมพิวเตอร์เข้ามาใช้ในการเรียนการสอน สื่อดิจิทัลประกอบด้วยสื่อต่อไปนี้

(1) ซีดีรอม

ซีดีรอมเป็นแผ่นดิสก์ที่พัฒนาขึ้นเพื่อใช้ในการจัดเก็บข้อมูลที่เป็นภาพเสียง หรือข้อมูลดิจิทัลอื่นๆ ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการผลิต จัดส่ง และจัดเก็บข้อมูลที่เป็นสิ่งพิมพ์ ภาพ หรือเสียง ซึ่งแต่ก่อนต้องจัดส่งสิ่งพิมพ์ 2 – 3 เล่ม เทปเสียง และเทปวีดิทัศน์ไปให้ผู้เรียน แต่สื่อทั้งหมดนี้สามารถแปลงเป็นข้อมูลดิจิทัลบันทึกลงในแผ่นซีดีรอม จัดส่งให้แก่ผู้เรียนซึ่งประหยัดค่าใช้จ่ายมากกว่า ต่อมาได้มีการพัฒนาแผ่นดีวีดีรอม (DVD-ROM) เพื่อรองรับการจัดเก็บข้อมูลที่มีขนาดใหญ่ขึ้น และล่าสุดมีการพัฒนาแผ่นบลูเรย์ (Blu-Ray Disc) ที่มีความจุถึง 50 GB ขึ้นไป

(2) หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Book/eBook)

หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ คือ สื่อสิ่งพิมพ์ที่ถูกแปลง (Digitized) ให้อยู่ในรูปของสื่อดิจิทัล หนังสือหลายเล่ม หรือสารานุกรมทั้งชุดหลายสิบเล่ม เมื่อแปลงเป็นหนังสืออิเล็กทรอนิกส์สามารถบรรจุลงแผ่นซีดีรอมเพียง 1 – 2 แผ่น ได้

(3) คอมพิวเตอร์ช่วยสอน

เป็นการพัฒนาบทเรียนมาใช้งานบนคอมพิวเตอร์ บทเรียนจะมีเนื้อหาและมีภาพกระตุ้นให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับบทเรียน ปฏิสัมพันธ์ขึ้นในแต่ละช่วง บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนนี้ สามารถบันทึกในซีดีรอมแล้วจัดส่งให้ผู้เรียนทางไปรษณีย์ได้

(4) อีเลิร์นนิ่ง

อีเลิร์นนิ่งเป็นกระบวนการเรียนที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้ทุกที่ทุกเวลา โดยผ่านสื่อคอมพิวเตอร์และระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต อีเลิร์นนิ่งช่วยผู้เรียนให้มีเสรีภาพในการเลือกเนื้อหาสาระของการเรียน กำหนดเนื้อหาการเรียนของตนเองตามความถนัดและความสนใจ การนำเสนอเนื้อหาจะอยู่ในลักษณะมัลติมีเดีย ซึ่งจะช่วยให้ประสิทธิภาพการเรียนการสอน ก่อให้เกิดการอภิปรายระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน หรือระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน นับว่าเป็นสื่อที่ช่วยในการขยายโอกาสทางการศึกษา

(5) เว็บแคสต์

เป็นการออกอากาศรายการวิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต นอกจากนั้นยังให้บริการโดยให้ผู้ฟังหรือผู้ชมเข้ามาเลือกรับฟังหรือชมรายการได้ตามต้องการของตนเอง ข้อดีของเว็บแคสต์ คือ ไม่เสียค่าใช้จ่าย รับชม/รับฟังได้ทุกที่ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

(6) มหาวิทยาลัยเสมือนจริง หรือห้องเรียนเสมือนจริง

มหาวิทยาลัยเสมือนจริง หรือห้องเรียนเสมือนจริง เป็นการนำคอมพิวเตอร์และระบบเครือข่ายมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้ผู้เรียนศึกษาผ่านระบบเครือข่าย มีการจัดสถานที่ กิจกรรม และปฏิสัมพันธ์ต่างๆ เหมือนได้เข้าเรียนในห้องเรียนจริง โดยผู้เรียนไม่จำเป็นต้องเดินทางมาเข้าชั้นเรียนตามปกติ

3) สื่อที่เกิดจากการหลอมรวมของสื่อ

การหลอมรวมสื่อเป็นการนำเทคโนโลยี 3 ด้าน คือ เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ เทคโนโลยีการสื่อสารโทรคมนาคมและเทคโนโลยีด้านข้อมูลหรือเนื้อหา มาพัฒนาเพื่อใช้งานร่วมกันจนเกิดเป็นสื่อในรูปแบบใหม่ขึ้นมา สื่อนี้เกิดขึ้นใหม่ซึ่งเกิดจากการหลอมรวมสื่อ ได้แก่

(1) สื่อเดิมได้รับการพัฒนาเป็นสื่อที่ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายเข้าศึกษาได้ตลอดเวลา และมีปฏิสัมพันธ์ได้ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ เปลี่ยนเป็นหนังสือพิมพ์ออนไลน์ รายการโทรทัศน์ เป็นรายการโทรทัศน์ออนไลน์ รายการวิทยุกระจายเสียง เป็นรายการวิทยุออนไลน์

(2) เอ็มเลิร์นนิง (m-Learning or Mobile Learning)

เอ็มเลิร์นนิง คือ การศึกษาผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่หรืออุปกรณ์พกพาทุกประเภท เช่น โน้ตบุ๊ก คอมพิวเตอร์ เน็ตบุ๊ก แท็บเล็ต สมาร์ทโฟน โทรศัพท์เคลื่อนที่ เป็นต้น

(3) สื่อสังคมออนไลน์

สื่อสังคมออนไลน์เป็นการใช้เครือข่ายอินเทอร์เน็ตในการสื่อสาร รวบรวม แบ่งปัน ข้อมูลความรู้ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปัจจุบันมีเว็บไซต์ที่เป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์อยู่มากมาย เช่น Facebook, Twitter, Google, You Tube, Instagram, Wiki-pedia, Linked In เป็นต้น

(4) ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด (Open Educational Resources: OER)

ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด ทรัพยากรทางการศึกษาชนิดต่างๆ เช่น ตำรา สื่อ มัลติมีเดีย สตรีมมิ่งวิดีโอ learning object หรือวัสดุการศึกษาอื่นๆ ที่ออกแบบหรือผลิตขึ้นเพื่อใช้ในการ

เรียนการสอนและนำมาจัดเก็บไว้ในเว็บไซต์ เพื่อให้ผู้สอนและผู้เรียนนำไปใช้ประโยชน์ได้ โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย

(5) มูท (Massive Online Open Courses: MOOCs)

เป็นการเรียนการสอนออนไลน์ที่สถาบันการศึกษาต่างๆ เปิดวิชาเรียนออนไลน์ให้ผู้สนใจสมัครเรียนได้ฟรี ถ้าเลือกเรียนในวิชาที่มีกำหนดเวลาหรือมีตารางเรียน ผู้เรียนจะต้องทำกิจกรรมตามที่กำหนดในคอร์ส ผู้เรียนสามารถติดต่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เรียนด้วยกัน และสามารถติดต่อกับผู้สอนได้ด้วย ถ้าเลือกเรียนวิชาที่เป็นลักษณะของการศึกษาตามอัธยาศัย ก็สามารถเรียนเร็วช้าได้ตามความพร้อมและความสะดวกของตนเอง

การเลือกใช้สื่อเพื่อการศึกษาทางไกล

หน่วยงานหรือสถาบันผู้จัดการศึกษาทางไกลควรเลือกใช้สื่อให้เหมาะสม โดยให้เหมาะสมกับความพร้อมและความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย เช่น กลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุ มีความพร้อมที่จะรับความรู้จากสื่อออนไลน์ มีความสามารถที่จะใช้สื่อสมัยใหม่ได้เพียงใด และมีความชอบหรือความต้องการที่จะรับความรู้จากสื่อประเภทใด

นอกจากนั้น ต้องพิจารณาถึงบริบทของพื้นที่อยู่อาศัยของกลุ่มเป้าหมายด้วยว่า มีความพร้อมสำหรับสื่อประเภทใดบ้าง เช่น มีไฟฟ้าหรือไม่ มีโครงสร้างพื้นฐานสำหรับการใช้อินเทอร์เน็ตหรือไม่ หรือเป็นพื้นที่อยู่ห่างไกล

ในด้านโครงสร้างพื้นฐานในการใช้อินเทอร์เน็ตนั้น รัฐบาลได้จัดให้มีโครงการเน็ตประชารัฐ (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (ม.ป.ป.) เนื่องจาก รัฐบาลมีนโยบายที่จะขับเคลื่อนประเทศไทยแลนด์ 4.0 จึงได้ดำเนินการติดตั้งโครงข่ายอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงในหมู่บ้านต่างๆ ทั่วประเทศ โดยคิดค่าบริการที่เป็นธรรม การดำเนินงานโดยกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม) ในแต่ละชุมชนมีการสร้างความเข้าใจและมีวิทยากรให้ความรู้ในการใช้เทคโนโลยีแก่ประชาชน สำหรับการใช้งานส่วนใหญ่พบว่า ยังเป็นการสื่อสารติดต่อสื่อสาร

จากการศึกษาประเภทของสื่อที่ใช้ในการจัดการศึกษาทางไกลดังกล่าวข้างต้น และข้อควรคำนึงในการเลือกใช้สื่อเพื่อการศึกษาทางไกล ผู้วิจัยนำมาพิจารณาประกอบกับการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งเป็นการจัดการเรียนรู้ด้วยวิธีทางไกลแก่ผู้สูงอายุและเป็นผู้สูงอายุในชนบท และจากการสำรวจเบื้องต้นปรากฏว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่เป็นเกษตรกร ไม่ค่อยพบว่ามีการใช้สมาร์ทโฟนหรืออินเทอร์เน็ต ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอกำหนดสื่อ

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ว่า ค่อนข้างจะเป็นสื่อในกลุ่มสื่อแอนะล็อก ซึ่งประกอบไปด้วย สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อภาพ (ภาพยนตร์ วีดีโอเทป) สื่อเสียง (วิทยุกระจายเสียง) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (อินเทอร์เน็ต) สื่อที่ใช้ในท้องถิ่น (หอกระจายข่าว สื่อพื้นบ้าน) และสื่อบุคคล (วิทยากร/ภูมิปัญญา)

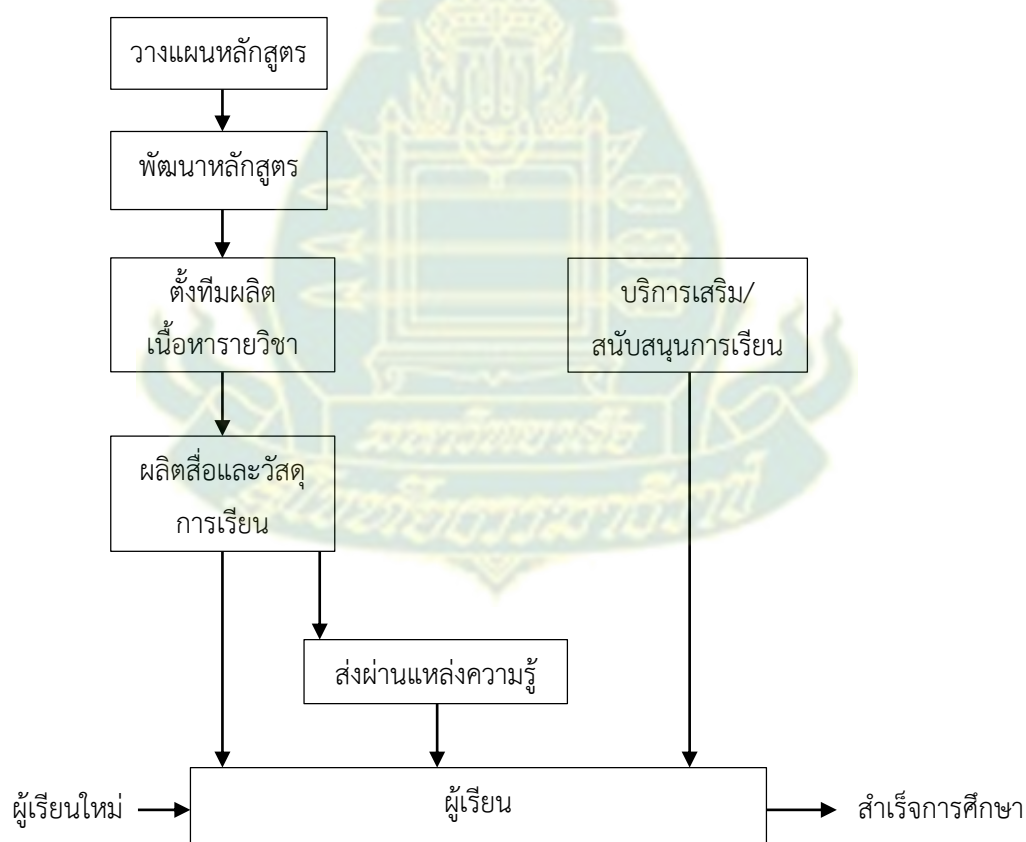
5.4 ขั้นตอนการจัดการศึกษาทางไกล

สุมาลี สังข์ศรี (2549) ได้ทำการศึกษาจากตำราและงานวิจัยต่างๆ ของนักการศึกษาหลายๆ ท่าน เกี่ยวกับขั้นตอนของการจัดการศึกษาทางไกลไว้ ดังนี้

ขั้นตอนของการจัดการศึกษาทางไกล

จากการศึกษาขั้นตอนในการจัดการศึกษาด้วยวิธีทางไกลจากตำรา รายงาน รายงานการวิจัย ของนักการศึกษาทางไกลหลายๆ ท่าน พบว่าขั้นตอนหลักๆ ไม่แตกต่างกัน จะมีรายละเอียดปลีกย่อยที่ต่างกันไปบ้าง ขอยกตัวอย่างบางตัวอย่างดังนี้

รัมเบิล (Rumble, 1986) ได้แสดงขั้นตอนของการศึกษาด้วยวิธีทางไกล พอสรุปได้ดังนี้

ขั้นตอนการจัดการศึกษาทางไกลตามแผนภูมิ เริ่มตั้งแต่การวางแผนพัฒนาหลักสูตร ผลิตเนื้อหา ผลิตสื่อ จัดส่งสื่อโดยช่องทางต่างๆ ไปยังผู้เรียน ผู้เรียน เรียนจากสื่อโดยมีบริการสนับสนุนการเรียน (เช่น การแนะแนว การบริการตอบปัญหา) จนกระทั่งผู้เรียนสำเร็จการศึกษา ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้าย

ขั้นตอนการจัดการศึกษาด้วยวิธีทางไกลตามแนวคิดของเลวิสและแมคโดนัล (Lewis and McDonald, 1988) ประกอบไปด้วยขั้นตอนหลักๆ 7 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 ใครจะเป็นผู้เรียน ต้องสำรวจกลุ่มเป้าหมายและธรรมชาติของกลุ่มเป้าหมาย

ขั้นที่ 2 เขาจะเรียนอะไร ต้องประเมินความต้องการทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านเนื้อหา ทักษะ และทัศนคติที่ต้องการเรียนรู้

ขั้นที่ 3 จะเข้าถึงผู้เรียนได้อย่างไร ต้องทำการประชาสัมพันธ์ โฆษณา

ขั้นที่ 4 ทรัพยากรที่จำเป็นต้องใช้มีอะไรบ้าง คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ เวลา

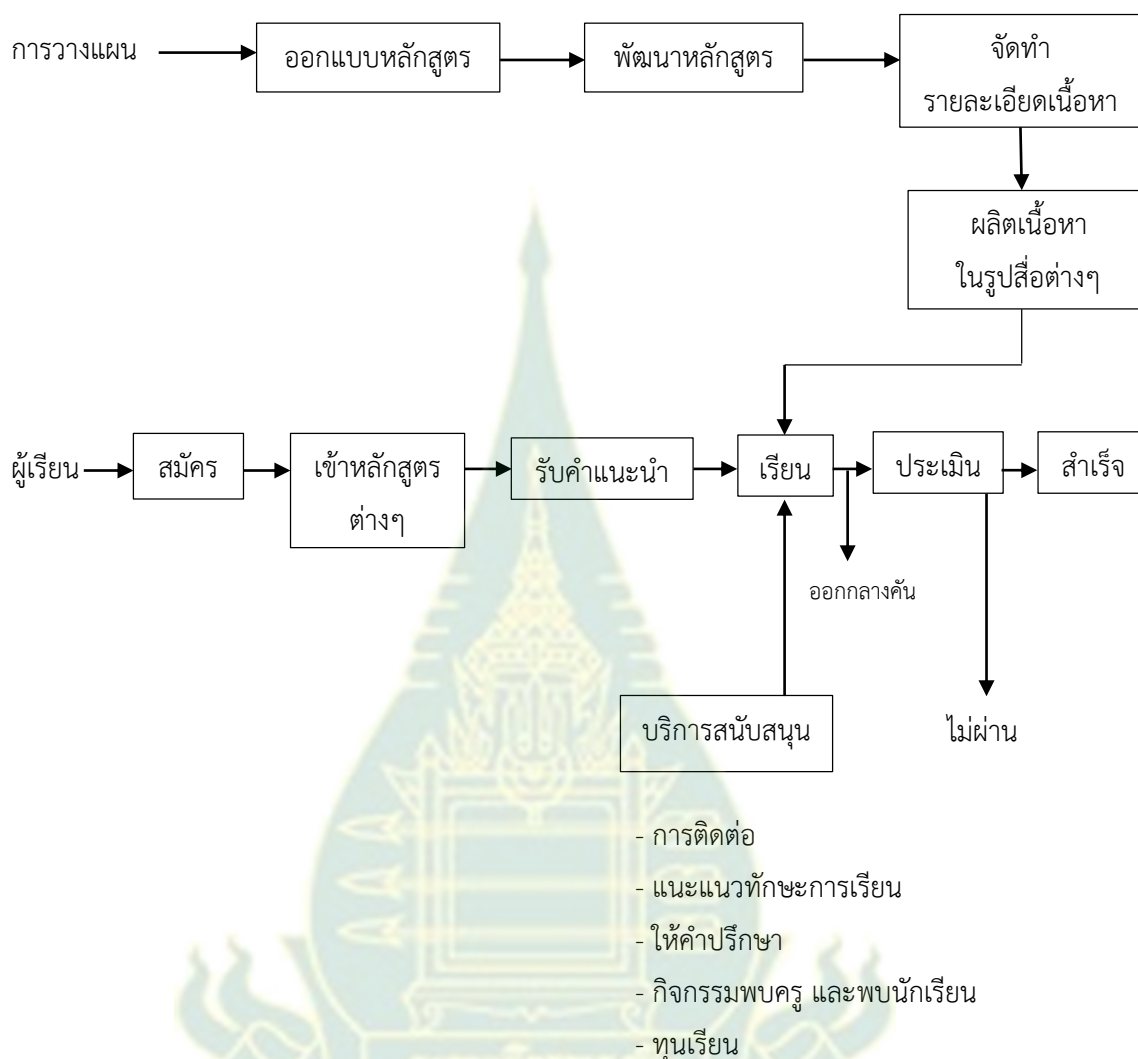
ขั้นที่ 5 บทเรียนหรือสื่อควรมีลักษณะเป็นอย่างไร ครอบคลุมเรื่องการวางแผน (ขอบเขต เนื้อหา วัตถุประสงค์ รูปแบบ การนำเสนอ) การผลิต การทดสอบประสิทธิภาพ

ขั้นที่ 6 จะมีบริการเสริมการเรียนอะไรบ้าง ครอบคลุม การบริหารจัดการ การประเมินผล บริการเสริมการเรียน คำแนะนำปรึกษา การสอนเสริม แรงจูงใจ

ขั้นที่ 7 จะบริหารจัดการอย่างไร ได้แก่ ใครรับผิดชอบ ใครบริหาร ใครจัดกิจกรรม จะประเมินความสำเร็จอย่างไร

ขั้นตอนการจัดการศึกษาทางไกลตามแนวของโฮล์มเบิร์ก (Holmberg, 1995) มีดังนี้คือ

แมนทีลาและกิวเดน (Mantyla and Gividen, 1997) เสนอขั้นตอนการจัดการศึกษาด้วยวิธีทางไกลว่า ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยหลายขั้นตอน ผู้เขียนขอสรุปเป็นขั้นตอนหลักๆ ดังนี้

1. ประเมินความต้องการเกี่ยวกับการศึกษาทางไกล
2. จัดตั้งคณะทำงาน
3. หาประสบการณ์จากเอกสาร รายงาน การเยี่ยมชมสถาบันที่จัดแล้ว
4. ตัดสินใจว่าจะเปิดสอนในสาขาวิชาใดบ้าง

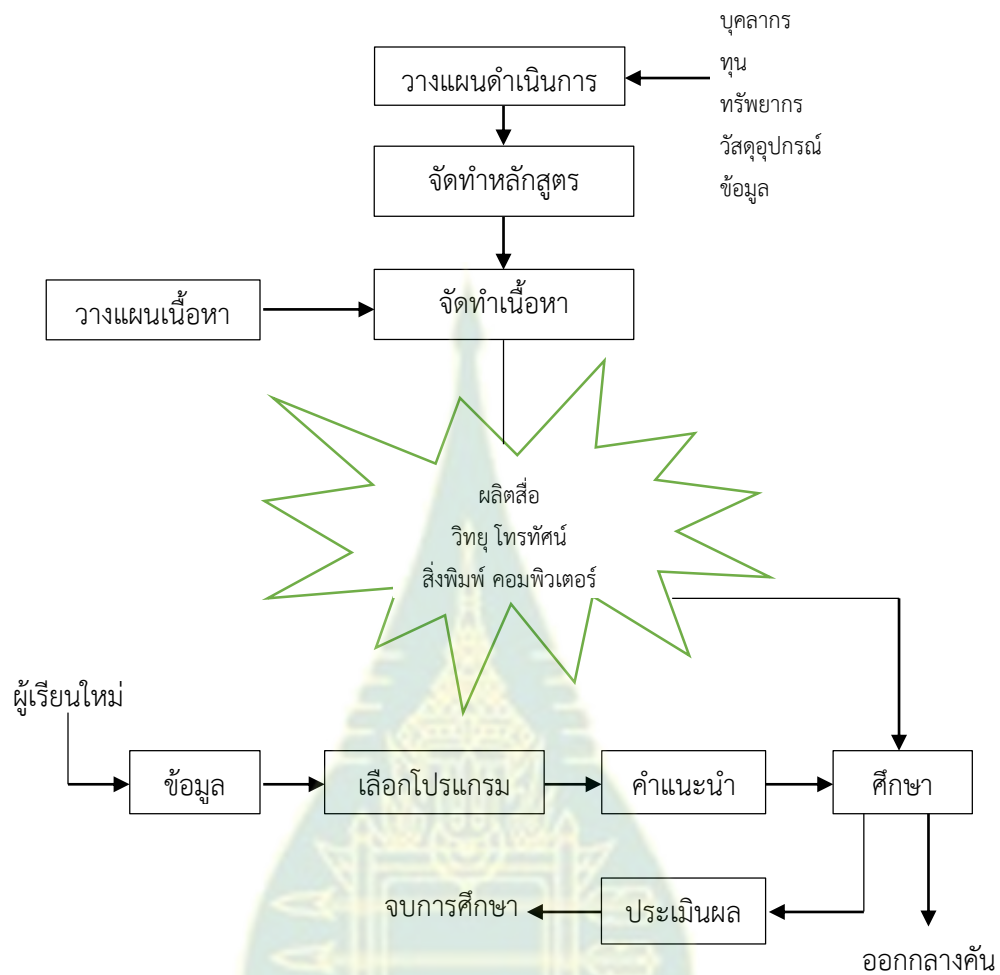
5. การศึกษาความต้องการของผู้เรียน ต้องการขอบเขตเนื้อหาแค่ไหน ต้องการสื่อประเภทใด
รูปแบบอย่างไรใด ฯลฯ

6. กำหนดประเภทของสื่อ
7. วางแผนการผลิตสื่อ
8. อบรมบุคลากร ประชาสัมพันธ์
9. พัฒนาบทเรียนในรูปของสื่อต่างๆ
10. จัดการเรียนการสอน/ส่งสื่อไปยังกลุ่มเป้าหมาย เป็นโครงการทดลอง
11. ประเมินผล นำผลไปปรับปรุงโครงการ
12. ดำเนินการต่อ ขยายผล

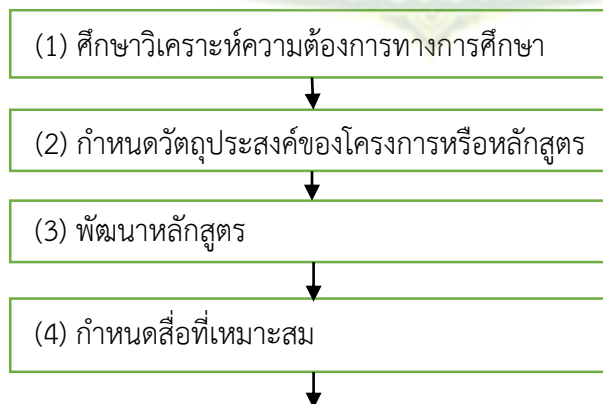
ตามขั้นตอนที่เสนอโดยแมนทีลาและกิวเดนนั้น เมื่อวางแผนการผลิตสื่อแล้วก็จะดำเนินโครงการ
ทดลองพัฒนาสื่อ ทดลองจัดการเรียนการสอน แล้วประเมินผลก่อน แล้วนำผลไปปรับปรุงโครงการ จากนั้น
จึงขยายผลดำเนินการในภาพกว้าง

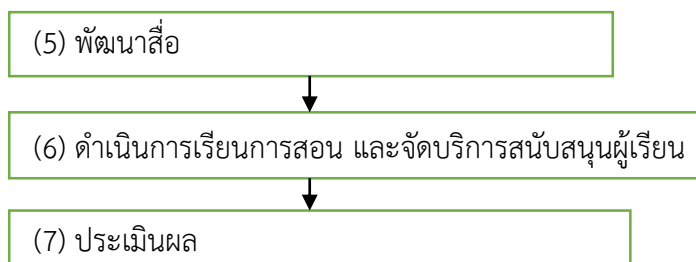
นันทา (Nanda, V.K., 1998) ได้นำแผนภูมิขั้นตอนการจัดบริการการศึกษาด้วยวิธีทางไกลของ
เคย์และรัมเบิล (Kaye and Rumble, 1981) มาเพิ่มเติมเล็กน้อยและนำเสนอขั้นตอน ดังนี้

จากการศึกษาขั้นตอนในการจัดการศึกษาด้วยวิธีทางไกลของนักการศึกษา จากทั้งในและต่างประเทศ พอจะสรุปขั้นตอนหลักๆ ในการจัดการศึกษาทางไกลได้ว่า ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้ คือ

รายละเอียดของแต่ละขั้นตอนสามารถสรุปได้ ดังนี้

ขั้นที่ 1 การศึกษาและวิเคราะห์ความต้องการทางการศึกษา

ในขั้นนี้เป็นการที่หน่วยงานหรือสถาบันที่จะจัดการศึกษาโดยวิธีทางไกล ทำการสำรวจ ศึกษาสภาพความต้องการทางการศึกษาของสังคมในช่วงเวลานั้นๆ โดยพิจารณาจากปัจจัยด้านต่างๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สภาพแวดล้อม ด้านโครงสร้างประชากร ความก้าวหน้าทางวิชาการ และเทคโนโลยี เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้จะเป็นตัวบ่งชี้ว่าในช่วงเวลานั้นๆ ควรจะจัดการศึกษาทางด้านใด จึงจะสนองความต้องการของสังคมและสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป แล้วจึงกำหนดเป็นโครงการคร่าวๆ ว่าควรจะจัดทำหลักสูตรใด นอกจากนั้น หน่วยงานหรือสถาบันอาจทำการสำรวจความต้องการจากผู้ที่คาดว่าจะเป็กลุ่มเป้าหมายของหลักสูตรหรือโครงการนั้นๆ ด้วย เพื่อพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในการเปิดหลักสูตรดังกล่าว เช่น สมมติว่าจากการศึกษาและวิเคราะห์ปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ในสังคม แล้วพบว่า การศึกษาทางด้านวิชาชีพหรืออาชีวศึกษากำลังเป็นที่ต้องการของสังคมมาก จากนั้นหน่วยงานหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องอาจจะทำการศึกษาความต้องการของผู้ที่คาดว่าจะเป็กลุ่มเป้าหมายของหลักสูตรดังกล่าว ด้วยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นที่ยืนยันและให้ได้ข้อมูลละเอียดยิ่งขึ้น

ขั้นที่ 2 การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการหรือหลักสูตร

หลังจากมีการกำหนดเป็นที่แน่นอนแล้วว่า จะจัดโครงการใด หรือหลักสูตรใด หน่วยงานหรือสถาบันผู้รับผิดชอบต้องทำการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการหรือหลักสูตรดังกล่าว เพื่อเป็นแนวทางว่าหลักสูตรหรือโครงการนั้น ต้องการให้กลุ่มเป้าหมายได้รับความรู้ หรือได้รับประโยชน์ หรือมีการพัฒนาไปในด้านใดบ้าง และสังคมจะได้รับผลอย่างไรบ้าง ทั้งนี้ วัตถุประสงค์จะต้องสอดคล้องกับความต้องการของสังคม และกลุ่มเป้าหมาย หน่วยงานหรือสถาบันการศึกษาผู้จัดการศึกษาทางไกลอาจจะนำข้อมูลจากการศึกษาความต้องการและความคาดหวังจาก ทั้งผู้ที่จะเป็นกลุ่มเป้าหมายและผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ใช้บัณฑิตหรือผู้จบจากหลักสูตรนั้นๆ เข้าทำงาน ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิมาเป็นแนวทางหรือเป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดวัตถุประสงค์ของหลักสูตรด้วย

ขั้นที่ 3 การพัฒนาหลักสูตร

เป็นการกำหนดกรอบของเนื้อหาที่จะให้กลุ่มเป้าหมายได้ศึกษา โดยจะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในขั้นที่ 2 ในการพัฒนาหลักสูตรนี้ ผู้รับผิดชอบอาจใช้ข้อมูลพื้นฐานจากการศึกษาความต้องการความคาดหวังของทั้งกลุ่มเป้าหมายและผู้ที่เกี่ยวข้องดังเช่นในขั้นที่ 2 มาเป็นแนวทางด้วย สำหรับกรรมการที่มาร่วมในการพัฒนาหลักสูตรนั้น วิจิตร ศรีสอาน และคณะ (2529: 25) ได้กล่าวว่า “ในขั้นนี้สถาบันการศึกษาทางไกลจะกระทำในรูปของการแต่งตั้งคณะกรรมการการพัฒนาหลักสูตรขึ้น โดยคณะกรรมการชุดนี้จะประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญทางด้านต่างๆ ทั้งผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหา ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร ผู้เชี่ยวชาญสื่อ ในบางกรณีจะมีผู้ที่กำลังปฏิบัติงานที่ใช้ความรู้จากหลักสูตรนั้นโดยตรง รวมทั้งผู้ที่จะเป็นผู้เรียนเข้ามาร่วมเป็นกรรมการพัฒนาหลักสูตรด้วย”

ในขั้นของการพัฒนาหลักสูตรนี้ ประกอบไปด้วยขั้นตอนย่อย ๆ ดังต่อไปนี้

- กำหนดหลักการและเหตุผลความจำเป็นของการมีหลักสูตร
- กำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
- กำหนดโครงสร้างของหลักสูตร
- กำหนดทรัพยากรที่ต้องใช้
- จัดทำร่างคำอธิบายรายวิชา (เนื้อหา) ของแต่ละวิชาที่กำหนดไว้ตามโครงสร้างหลักสูตร
- ขออนุมัติเปิดหลักสูตร หรือทำการเปิดหลักสูตร

ขั้นที่ 4 การพิจารณากำหนดสื่อที่เหมาะสมสำหรับการจัดการศึกษาด้วยวิธีทางไกล

ในขั้นนี้ คณะกรรมการจัดทำโครงการ/หลักสูตรจะร่วมกันพิจารณากำหนดสื่อที่จะใช้ในการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้จากผู้สอนไปยังผู้เรียน ตามรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องประเภทของการใช้สื่อถ่ายทอดเนื้อหาสารที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ซึ่งการถ่ายทอดเนื้อหาสาระโดยใช้สื่อนั้นอาจใช้สื่อได้หลากหลายชนิดหรือที่เรียกว่า สื่อประสม การเลือกสื่อให้เหมาะสมกับสภาพของกลุ่มเป้าหมายและบริบทของพื้นที่นั้นๆ ด้วย เช่น ความสามารถและความพร้อมในการใช้สื่อที่ทันสมัยของกลุ่มเป้าหมาย เป็นต้น

ขั้นที่ 5 การพัฒนาสื่อสำหรับการจัดการศึกษาด้วยวิธีทางไกล

ขั้นนี้จะประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนย่อยๆ คือ 1) ขั้นวางแผนผลิตสื่อ 2) ขั้นการผลิตสื่อ 3) ขั้นประเมินหรือทดสอบประสิทธิภาพสื่อ

1) ชั้นวางแผนผลิตสื่อ

ในขั้นนี้จะมีการจัดตั้งคณะกรรมการผลิตสื่อขึ้น ขอยกตัวอย่างมหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช เรียกว่า คณะกรรมการกลุ่มผลิต คณะกรรมการชุดนี้จะรับผิดชอบตั้งแต่ชั้นวางแผน ชั้นผลิต ไปจนถึงขั้นทดสอบประสิทธิภาพของสื่อที่ผลิตขึ้นก่อนนำไปใช้จริง คณะกรรมการการผลิตสื่อส่วนใหญ่แล้ว จะประกอบไปด้วยกรรมการที่มีความเชี่ยวชาญด้านต่างๆ กัน เช่น ด้านเนื้อหา นั่นๆ ด้านสื่อ ด้านการวัดและประเมินผลการศึกษา (สำหรับจำนวนนั้น ตัวอย่างของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช จะประกอบไปด้วย กรรมการที่มีความเชี่ยวชาญด้านต่างๆ กัน เช่น ด้านเนื้อหา นั่นๆ ด้านสื่อ ด้านการวัดและประเมินผล การศึกษา สำหรับจำนวนนั้น ตัวอย่างของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช จะประกอบไปด้วยกรรมการทั้งหมด 8-9 คน โดยมีกรรมการ ด้านสื่อ 1 คน ด้านวัดผลการศึกษา 1 คน นอกจากนั้นเป็นกรรมการด้านเนื้อหา ทั้งหมด) ในชั้นวางแผนนี้คณะกรรมการจะนำหลักสูตร (จากชั้นที่ 3) มาทำการวิเคราะห์ ในหลักสูตรจะ กำหนดกลุ่มเนื้อหาหรือรายวิชาได้ว่า ประกอบไปด้วยวิชาอะไรบ้าง กี่วิชา เช่น หลักสูตรการปกครองท้องถิ่น ระดับปริญญาตรีอาจจะประกอบไปด้วย 24 วิชา (มสธ. เรียกว่า ชุดวิชา) และในแต่ละวิชาหรือชุดวิชาจะ กำหนดกรอบของเนื้อหาคร่าวๆ ไว้ เรียก Course-description สมมุติว่าจะผลิตสื่อสำหรับวิชาที่ 1 ก่อน คณะกรรมการกลุ่มนี้จะนำรายละเอียดของวิชาที่จะผลิต (Course-description) มาศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียด แล้วกำหนดเนื้อหาที่จะผลิตสื่อหลักก่อน เช่น ถ้าสื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อหลักก็จะกำหนดว่า จะแยกเนื้อหา ย่อยออกมาเป็นกี่บท (หรือกี่หน่วย สำหรับ มสธ.) พร้อมทั้งกำหนดว่าแต่ละบทหรือหน่วยจะมีเนื้อหา ครอบคลุมเรื่องอะไร หรืออาจเรียกว่าการกำหนดโครงสร้างของเนื้อหา (เช่น ของ มสธ. ใน 1 ชุดวิชา ซึ่งมีค่า 6 หน่วยกิต จะประกอบไปด้วย 15 บท หรือ 15 หน่วย) เนื้อหาในแต่ละบทหรือหน่วยจะต้องไม่ซ้ำซ้อนกันแต่ จะต้องเชื่อมโยงและสอดคล้องกัน และรวมทุกบทแล้วจะต้องครอบคลุม Course-description ของวิชานั้น ทั้งหมด สื่อหลักจะต้องบรรจุเนื้อหาที่ครบสมบูรณ์ของวิชานั้นๆ จะต้องเป็นสื่อที่ทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้ใน วิชานั้นๆ อย่างสมบูรณ์ ถึงแม้ว่าผู้เรียนจะไม่มีเวลาศึกษาสื่อเสริมก็ไม่ทำขาดเนื้อหาส่วนใดส่วนหนึ่งไป จากนั้นจึงมากำหนดสื่อเสริมว่าจะมีสื่อใดเป็นสื่อเสริมบ้าง เช่น รายการวิทยุกระจายเสียง หรือบางส่วนของ เนื้อหาในสื่อหลักให้เป็นที่เข้าใจมากขึ้น ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น คณะกรรมการจะร่วมกันพิจารณาว่าจะนำเนื้อหา ส่วนใดมาจัดทำสื่อเสริม

2) ชั้นการผลิตและจัดทำสื่อ

สมมุติว่าถ้าสื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อหลัก ในขั้นนี้คณะกรรมการจะกำหนดตัวผู้เขียนใน แต่ละบท (หรือแต่ละหน่วย) สำหรับสื่อสิ่งพิมพ์นั้นโดยทั่วๆ ไป ผู้เขียนจะเป็นผู้เชี่ยวชาญในเนื้อหานั้นๆ ซึ่ง

อาจจะเชิญมาจากสถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานต่างๆ และอาจจะเป็นผู้เชี่ยวชาญที่เป็นกรรมการวางแผนผลิตเอกสารอยู่แล้ว สำหรับสื่อเสริมผู้ผลิต ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านสื่อ ซึ่งจะไปจัดหาที่ผลิตต่อไป เมื่อกำหนดตัวผู้ผลิตสื่อต่างๆ แล้ว ผู้ผลิตเริ่มดำเนินการผลิต สำหรับกรณีของสื่อสิ่งพิมพ์ ผู้ผลิตจะจัดทำในรูปแบบของร่างเอกสารก่อน เมื่อจัดทำร่างสำเร็จแต่ละบท/หน่วย คณะกรรมการจะมาร่วมประชุมเพื่อช่วยพิจารณาเนื้อหาที่เขียนและให้ข้อเสนอแนะ เพื่อให้มีความชัดเจน สมบูรณ์เข้าใจง่ายขึ้น และไม่ซ้ำซ้อนกันระหว่างบท จากนั้นผู้ผลิตนำไปปรับปรุงแก้ไข และอาจจะนำมาเข้าที่ประชุมอีกครั้งจนกรรมการเห็นชอบ จะกระทำเช่นนี้ทุกหน่วยหรือทุกบท เมื่อกรรมการเห็นชอบกับเนื้อหาของทุกหน่วยแล้ว จึงจะส่งไปดำเนินการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มต่อไป ในการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์หรือเอกสารส่วนใหญ่มีการจัดทำแบบฝึกหัดควบคู่ไปด้วย

สำหรับสื่ออื่นๆ ได้แก่ รายการวิทยุกระจายเสียง รายการวิทยุโทรทัศน์ เทปเสียง สไลด์ สื่อโสตทัศน์ (ภาพถ่าย แผ่นผิง ภาพสามมิติ) จะมีขั้นตอนการผลิตที่แตกต่างกันออกไป

ในการผลิตสื่อแต่ละประเภทเหล่านี้ผู้ที่ให้เนื้อหาคือ ผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหา ส่วนผู้ผลิตสื่อจะเป็นผู้ชำนาญการด้านสื่อชนิดนั้นๆ

3) ขั้นตอนทดสอบประสิทธิภาพสื่อ

ในขั้นนี้คณะกรรมการได้นำสื่อที่ผลิตขึ้น เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ ไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายจำนวนน้อยก่อน เพื่อดูผลจากการทดลองนั้นว่า ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจเพียงใด เนื้อหาครอบคลุมเพียงใด รูปแบบสื่อ ขนาดตัวหนังสือ ภาพประกอบ ฯลฯ เหมาะสมเพียงใด กิจกรรมเสริมหรือแบบฝึกปฏิบัติมีความเหมาะสมสอดคล้องเพียงใด สื่อมีความเหมาะสมที่จะให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองหรือไม่ สื่อประเภทอื่นๆ ก็จะมีการนำมาทดลองใช้เช่นกัน เช่น รายการวิทยุกระจายเสียงหรือรายการวิทยุโทรทัศน์ ก็จะมีการนำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างกลุ่มเล็กๆ ก่อน แล้วนำผลการทดลองใช้มาปรับปรุงสื่อก่อนที่จะไปจัดการเรียนการสอนแก่กลุ่มเป้าหมายจริงต่อไป

ขั้นที่ 6 ขั้นดำเนินการเรียนการสอนหรือขั้นนำสื่อไปใช้

ในขั้นนี้จะประกอบไปด้วยขั้นตอนย่อยๆ หลายขั้นตอน ตั้งแต่ผู้เรียนเริ่มสมัครเข้าเรียน ไปจนถึงการประเมินผล

ขั้นตอนของการเรียนการสอนนี้ ก็คือ ขั้นที่ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายเรียนจากสื่อต่างๆ ที่สถาบันหรือผู้จัดการศึกษาจัดส่งให้ หรือจัดบริการให้

ขั้นที่ 7 ขั้นการประเมินผลการจัดการศึกษาทางไกล

เป็นขั้นประเมินระบบการจัดการศึกษาทั้งหมด ซึ่งจะครอบคลุมทั้งกระบวนการตั้งแต่
บริบท ปัจจัยป้อน กระบวนการดำเนินงานไปจนถึงผลการจัดการศึกษา

ในส่วนของบริบท อาจประเมินในด้านสภาพความพร้อมในการเตรียมการความเป็นไป
ได้ในการจัดการศึกษาโดยวิธีทางไกล

ในส่วนปัจจัยป้อนอาจประเมินเกี่ยวกับสื่อต่างๆ เช่น เอกสารการสอน รายการวิทยุ
รายการโทรทัศน์ เทปเสียง ฯลฯ และประเมินบริการสนับสนุนต่างๆ เช่น บริการแนะแนว บริการห้องสมุด
 ฯลฯ

ในส่วนของกระบวนการดำเนินงานจะประเมินกระบวนการจัดการเรียนการสอนทั้งหมด
ตั้งแต่ นักศึกษาสมัครเข้าศึกษาไปจนถึงการวัดผลการศึกษา

ในส่วนของผลการศึกษาอาจประเมินด้านปริมาณและคุณภาพของผู้เรียนว่า เป็นไป
ตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์หรือไม่

นอกจากขั้นตอนหลักทั้ง 7 ขั้น แล้ว การจัดการศึกษาทางไกลยังมีบริการสนับสนุน
การศึกษาเพื่อเสริมการจัดการเรียนการสอนอีกด้วย

บริการสนับสนุนการศึกษา (Learning Support) เป็นบริการที่สถาบันหรือหน่วยงาน
ผู้จัดการศึกษาทางไกลจัดขึ้น เพื่อเสริมการเรียนการสอน เพื่อช่วยผู้เรียนให้สามารถเรียนได้จนจบหลักสูตร
เพราะผู้เรียนส่วนใหญ่ของการศึกษาทางไกลเป็นผู้ที่ทำงานแล้ว มีภาระต่างๆ มากมาย ไม่มีเวลาให้กับการ
เรียนเพียงอย่างเดียว บางครั้งอายุมาก จบการศึกษาไปนาน ไม่มั่นใจในการเรียน ต้องเผชิญปัญหาต่างๆ
เพราะฉะนั้นบริการนี้จึงจำเป็น นักการศึกษาหลายท่านกล่าวว่า เป็นบริการที่ช่วยให้การศึกษาทางไกล
ประสบผลสำเร็จ ขอบเขตของบริการที่จัดอาจมากน้อยต่างกันไปตามแต่ละสถาบัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลาย
อย่าง ได้แก่ จำนวนและลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย หลักสูตรที่จัด ความพร้อมด้านต่างๆ ของสถาบัน บริการ
ที่จัดส่วนมาก ได้แก่

- บริการข่าวสารข้อมูลจากสถาบัน
- การพบปะระหว่างผู้เรียนกับอาจารย์ที่ปรึกษา
- การพบกลุ่มระหว่างผู้เรียน
- การสอนเสริม

- บริการสื่อเสริม
- บริการตอบปัญหา ให้คำแนะนำในเรื่องวิธีเรียน
- บริการแนะแนวและให้คำปรึกษาในปัญหาต่างๆ
- การจัดกิจกรรมสร้างแรงจูงใจ
- บริการห้อง lab หรือสถานที่ฝึกปฏิบัติ
- บริการทุนสนับสนุนการเรียน
- บริการแหล่งความรู้ในรูปแบบต่างๆ

ฯลฯ

จากขั้นตอนทั้งหมดพบว่า ขั้นตอนหรือกระบวนการจัดการศึกษาด้วยวิธีทางไกลในขั้นแรกๆ ไม่แตกต่างจากการจัดการศึกษาด้วยวิธีอื่นๆ มากนัก โดยเฉพาะในขั้นการวิเคราะห์ความต้องการทางการศึกษา การกำหนดวัตถุประสงค์ การพัฒนาหลักสูตร นับว่าคล้ายกับการเริ่มต้นของการจัดการศึกษาด้วยวิธีอื่นๆ จะเริ่มต่างจากการจัดการศึกษาด้วยวิธีอื่นๆ ในขั้นตอนที่ 4 การพิจารณากำหนดสื่อในการถ่ายทอดความรู้ ขั้นตอนที่ 5 การพัฒนาสื่อ และขั้นตอนที่ 6 การดำเนินการเรียนการสอนโดยผู้เรียนจะเรียนจากสื่อประเภทต่างๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สิงหา จันทริยวงษ์ (2551) ได้พัฒนารูปแบบที่เหมาะสมสำหรับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชนบท โดยใช้ครอบครัวเป็นศูนย์กลาง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและวิเคราะห์องค์ประกอบเกี่ยวกับคุณภาพ ชีวิตของผู้สูงอายุในชนบท และสังเคราะห์องค์ประกอบคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชนบทเพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยใช้ครอบครัวเป็นศูนย์กลาง สำหรับเป็นข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชนบท โดยใช้กรณีศึกษาจากกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้สูงอายุ ที่มีอายุระหว่าง 60-79 ปี ผู้ดูแลใกล้ชิดผู้สูงอายุ และผู้นำชุมชน การวิจัยเป็นรูปแบบการวิจัยประยุกต์ ใช้เทคนิคในการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และแบบสอบถาม

ผลการวิจัยพบว่า 1) องค์ประกอบคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชนบทของไทยเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ 2 ประการ คือ องค์ประกอบภายในเป็นผลจากความเสื่อมทางร่างกายที่ส่งผลต่อสุขภาพจิต และพฤติกรรมส่วนตัวและสังคม ซึ่งอธิบายได้ด้วยทฤษฎีผู้สูงอายุ และองค์ประกอบภายนอกเกี่ยวข้องกับ

พึงพิงทางเศรษฐกิจ เพื่อการดำรงชีพขั้นพื้นฐานในสังคมวัฒนธรรมยุคโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดปัญหาต่อผู้สูงอายุอย่างหลากหลาย นอกจากนี้ การศึกษาที่ไม่เท่าเทียมและการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัย มีความขัดแย้งกับภูมิปัญญาดั้งเดิม ทั้งนี้ สิ่งแวดล้อมในอดีตถูกทำลายโดยระบบทุนนิยมเป็นอุปสรรคสำหรับผู้สูงอายุในชนบทซึ่งพึ่งพาธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพ อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุมิมีโอกาสได้รับพิชภัยจากสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม แม้ว่าสวัสดิการจากภาครัฐและเอกชนมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือผู้สูงอายุในรูปแบบที่หลากหลาย แต่สวัสดิการดังกล่าวมีจำนวนจำกัดและยังไม่ครอบคลุมผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชนบท 2) การสร้างรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชนบท โดยใช้ครอบครัวเป็นศูนย์กลาง เป็นข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชนบท ซึ่งได้จากการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุในชนบททุกด้านเป็นฐานข้อมูล ได้รูปแบบซึ่งประกอบด้วย ยุทธศาสตร์การพัฒนา 5 ด้าน คือ การเตรียมความพร้อม การส่งเสริมโดยครอบครัว ระบบคุ้มครองสวัสดิการโดยครอบครัว การพัฒนาบุคลากรด้านครอบครัว การจัดการความรู้และการวิจัยโดยครอบครัว ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้ ได้รับการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญด้านสูงอายุและครอบครัว รวมทั้งได้รับการยอมรับและความพึงพอใจจากกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้ดูแลใกล้ชิดผู้สูงอายุและผู้นำชุมชน อยู่ในเกณฑ์ดี

สุพร คูหา (2552) ได้ศึกษาแนวทางการปรับปรุงคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลตำบลหนองขาว อำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดกาญจนบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1) ศึกษาสภาพคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ 2) ศึกษาปัญหาการปรับปรุงคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และ 3) ศึกษาแนวทางการปรับปรุงคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ กลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป รวม 280 คน ใช้แบบสัมภาษณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ด้วยสถิติค่าความถี่ ร้อยละ

ผลการศึกษาพบว่า 1) สภาพคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีปัญหาด้านร่างกายโดยการเจ็บป่วยทางร่างกาย ด้านจิตใจพบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับความจำไม่ดี แต่พบว่ามี ความพอใจต่อความสัมพันธ์ทางสังคมเกี่ยวกับการดูแลเอาใจใส่ของสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้ยังพบว่า มีความพอใจต่อสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมภายนอกบ้าน เช่น สะอาด บรรยากาศดี ไม่มีมลพิษ 2) ปัญหาการปรับปรุงคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ พบว่า ปัญหาส่วนใหญ่เกิดจากผู้สูงอายุขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพปัญหาของตนเองที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และ 3) แนวทางการปรับปรุงคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุพบว่า ต้องให้ความสำคัญในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตทางด้านร่างกายเป็นอันดับแรกก่อน โดยการออกหน่วยตรวจสุขภาพเคลื่อนที่เป็นประจำทุกเดือน รองลงมา ต้องให้ความสำคัญทางด้านจิตใจโดยการเสริมสร้างความมั่นคงทางใจ ด้วยการจัดโครงการแสดงธรรมเทศนาสำหรับผู้สูงอายุเป็นประจำทุกเดือน นอกจากนี้

ควรเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมให้แก่ผู้สูงอายุ โดยจัดกิจกรรมกลุ่ม ชมรมสำหรับผู้สูงอายุเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม รวมถึงแนวทางการปรับปรุงคุณภาพชีวิตด้านสภาพแวดล้อม ควรเน้นให้มีการเพิ่มเงินเบี้ยยังชีพคนชราแบบจัดเป็นสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุโดยมีหลักเกณฑ์ชัดเจน

ชนะโชค คาวิน (2553) ได้ศึกษาแนวทางการสร้างเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบลปลาปาก จังหวัดนครพนม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ และเพื่อศึกษาแนวทางสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบลปลาปาก ทำการศึกษาเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 ศึกษาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบลปลาปาก จากกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุจำนวน 213 คน ระยะที่ 2 ศึกษาแนวทางการสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบลปลาปาก ผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้สูงอายุและเป็นผู้เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุ จำนวน 30 คน

ผลการศึกษาพบว่า ระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบลปลาปาก มีคุณภาพชีวิตไม่ว่าจะเป็นในภาพรวม หรือรายด้าน ซึ่งประกอบด้วยด้านสุขภาพกาย ด้านจิตใจ ด้านสัมพันธภาพทางสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนแนวทางการสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ มี 4 แนวทาง ได้แก่ แนวทางการมีส่วนร่วมของครอบครัว แนวทางการพัฒนาด้านจิตใจ แนวทางการช่วยเหลือกรณีการเจ็บป่วย แนวทางการส่งเสริมรายได้ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคมเพื่อการดำรงชีพของผู้สูงอายุ

สุทธิพงศ์ บุญผดุง (2554) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่นโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง (ระยะที่ 1) โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษาระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ 2) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และ 3) เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของผู้สูงอายุ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้สูงอายุที่อาศัยในชุมชนสุขุหร่าลาแขก จำนวน 83 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบวัดคุณภาพชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งจำแนกเป็น 6 ด้าน ได้แก่ ด้านสภาพอารมณ์ที่ดี ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านสภาพความเป็นอยู่ที่ดี ด้านสภาพร่างกายที่ดี ด้านการรวมกลุ่มทางสังคม และด้านการตัดสินใจด้วยตนเอง ซึ่งมีความเที่ยงตรงด้านเนื้อหา และมีความเชื่อมั่นที่น่าไปใช้ได้ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าความถี่ในการบรรยายลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง ศึกษาระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยใช้ค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน วิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเป็นรายด้านโดยการวิเคราะห์หองค์ประกอบ และกำหนดแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยใช้หลักการมี

ส่วนร่วมของผู้บริหารและครูตามแนวคิดของโรงเรียนเป็นฐาน และแนวคิดตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ผลการวิจัยพบว่า 1) ระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในภาพรวมอยู่ในระดับค่อนข้างมาก โดยด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นอันดับแรก รองลงมาคือ ด้านการรวมกลุ่มทางสังคม ด้านสภาพอารมณ์ที่ดี และด้านสภาพร่างกายที่ดี ตามลำดับ ในขณะที่ด้านสภาพความเป็นอยู่ที่ดี และด้านการตัดสินใจด้วยตนเองมีระดับคุณภาพชีวิตในระดับปานกลาง 2) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิต พบว่า ด้านสภาพอารมณ์ที่ดี มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปัจจัยด้านความว่างเปล่า อ่างว้าง และปัจจัยด้านความสบายใจ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปัจจัยด้านปฏิสัมพันธ์ในครอบครัว มิตรสหายและเพื่อนบ้าน ด้านการรวมกลุ่มทางสังคมมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปัจจัยด้านการอุทิศและการได้รับการยอมรับจากชุมชน ด้านสภาพความเป็นอยู่ที่ดี มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปัจจัยด้านการดำรงชีพ และปัจจัยด้านรายรับและรายจ่าย คุณภาพชีวิตด้านสภาพร่างกายที่ดี มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปัจจัยด้านการใส่ใจเรื่องสุขภาพ และปัจจัยด้านการบริโภคที่ดี และสุดท้ายด้านการตัดสินใจด้วยตนเอง มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปัจจัยด้านความเป็นอิสระทางความคิด และปัจจัยการเลือกทำในสิ่งที่ต้องการ 3) แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านความเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งสามารถนำไปทดลองใช้ และศึกษาผลการใช้กับผู้สูงอายุในท้องถิ่นในงานวิจัยระยะที่ 2 ต่อไป

รัตนา จักกะพาก และระวี สัจจโสภณ (2554) วิจัยเรื่อง สื่อเพื่อผู้สูงอายุในประเทศไทย : สภาพการณ์ปัจจุบัน ความคาดหวัง แนวโน้มในอนาคตและการกำหนดยุทธศาสตร์เชิงรุก เป็นการศึกษาวิจัยแบบสหวิธี (Multi-Methodology) โดยผสมผสานการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย (1) เพื่อศึกษาสภาพการณ์ปัจจุบันของสื่อเพื่อผู้สูงอายุในประเทศไทย (2) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสื่อ ปัญหาอุปสรรคในการใช้สื่อ และความคาดหวังต่อสื่อสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทย (3) เพื่อศึกษาแนวโน้มในอนาคตของสื่อเพื่อผู้สูงอายุในประเทศไทยและจัดทำยุทธศาสตร์เชิงรุกของสื่อเพื่อผู้สูงอายุในประเทศไทย วิธีดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนตามวัตถุประสงค์การวิจัย ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้ 1) ผลการศึกษาสภาพการณ์ปัจจุบันของสื่อเพื่อผู้สูงอายุในประเทศไทย จากการวิเคราะห์เอกสาร พบว่า สื่อสำหรับผู้สูงอายุแบ่งออกเป็น 9 ประเภท ประกอบด้วย สื่อบุคคล สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโทรทัศน์ สื่อ ภาพยนตร์ สื่อวิทยุกระจายเสียง สื่อกิจกรรม สื่อพื้นบ้าน สื่ออินเทอร์เน็ต และสื่อมือถือ โดยผลการวิจัยส่วนใหญ่เป็นไปในทิศทางเดียวกันว่า ผู้สูงอายุในเขตชนบทเปิดรับสื่อประเภทสื่อบุคคลมากที่สุด ในขณะที่ผู้สูงอายุในเขตเมืองจะเปิดรับสื่อประเภทสื่อโทรทัศน์มากที่สุด เนื้อหาสาระที่สื่อนำเสนอ แบ่งได้เป็น 5 ด้าน คือ เนื้อหาสาระ เกี่ยวกับด้านสุขภาพอนามัยและการ

นันทนาการ ด้านการปรับตัวด้านสังคมและการพัฒนาจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ และการออม ด้านกฎหมายและสวัสดิการสังคม และด้านข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์สำหรับผู้สูงอายุ โดยเนื้อหาที่สื่อเพื่อผู้สูงอายุนำเสนอส่วนใหญ่เป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพอนามัยและการนันทนาการ 2) ผลการศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสื่อ ปัญหาอุปสรรคในการใช้สื่อ และความคาดหวังต่อสื่อสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทย พบว่า การเปรียบเทียบพื้นที่ที่อาศัยของผู้สูงอายุกับพฤติกรรม ปัญหาและอุปสรรคการใช้สื่อต่างๆ พบว่า พฤติกรรมการเปิดรับสื่อประเภทต่างๆ พฤติกรรมการรับชมรายการโทรทัศน์ พฤติกรรมการรับฟังรายการวิทยุ และพฤติกรรมการอ่านหนังสือพิมพ์รายวันของผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตเมืองและเขตชนบท/ปริมณฑล แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนพฤติกรรมการเข้าร่วมกิจกรรม และปัญหาและอุปสรรคการใช้สื่อต่างๆ ของผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตเมืองและเขตชนบท/ปริมณฑล ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 การเปรียบเทียบอายุของผู้สูงอายุกับพฤติกรรม ปัญหาและอุปสรรคการใช้สื่อต่างๆ พบว่า ผู้สูงอายุที่มีอายุแตกต่างกันมีพฤติกรรมการเปิดรับสื่อประเภทต่างๆ พฤติกรรมการรับชมรายการ โทรทัศน์ พฤติกรรมการรับฟังรายการวิทยุ และพฤติกรรมการเข้าร่วมกิจกรรมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 ส่วนผู้สูงอายุที่มีอายุแตกต่างกันมีพฤติกรรมการอ่านหนังสือพิมพ์รายวัน และปัญหาและอุปสรรคการใช้สื่อต่างๆ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 การเปรียบเทียบเพศของผู้สูงอายุกับพฤติกรรม ปัญหาและอุปสรรคการใช้สื่อต่างๆ พบว่า พฤติกรรมการรับชมรายการโทรทัศน์ พฤติกรรมการรับฟังรายการวิทยุ และพฤติกรรมการอ่านหนังสือพิมพ์รายวันของผู้สูงอายุที่เป็นเพศชายและเพศหญิง แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนพฤติกรรมการเปิดรับสื่อประเภทต่างๆ พฤติกรรมการเข้าร่วมกิจกรรม และปัญหาและอุปสรรคการใช้สื่อต่างๆ ของผู้สูงอายุที่เป็นเพศชายและเพศหญิง ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 3) ผลการศึกษาแนวโน้มในอนาคตของสื่อเพื่อผู้สูงอายุในประเทศไทยและจัดทำยุทธศาสตร์เชิงรุกของสื่อเพื่อผู้สูงอายุในประเทศไทย

วรณารถ ดวงอุดม (2555) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาสื่อที่เหมาะสมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในกรุงเทพมหานครและจังหวัดแพร่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารายการสื่อวิทยุ-โทรทัศน์ที่เหมาะสมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในด้านต่างๆ 2) ศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมการรับสื่อ ประเภทของสื่อ ความต้องการสื่อ การตอบสนองของสื่อรายการวิทยุ วิทยุชุมชนและโทรทัศน์ เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุใน 2 จังหวัด และ 3) ศึกษาแนวทางการพัฒนาสื่อรายการวิทยุ วิทยุชุมชน รายการโทรทัศน์ที่เหมาะสมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และการพัฒนาสื่อตัวอย่างที่เหมาะสมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสานทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ผลการศึกษา

พบว่า 1) สื่อวิทยุ วิทยุชุมชน โทรทัศน์มีบทบาทต่อการพัฒนาชีวิตผู้สูงอายุ โดยรวมสื่อเพื่อผู้สูงอายุยังมีไม่เพียงพอและขาดความน่าสนใจ สื่อที่มีความเหมาะสมกับผู้สูงอายุควรสามารถตอบสนองการใช้ประโยชน์ของผู้สูงอายุในด้านต่างๆ ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สำหรับคุณลักษณะของผู้จัดรายการมีความสำคัญเช่นเดียวกัน ในงานวิจัยได้สรุปคุณลักษณะของผู้จัดรายการที่เหมาะสมไว้หลายประการ 2) ประเภทของสื่อและระยะเวลาที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุทั้ง 2 จังหวัด มีทั้งส่วนที่เหมือนและแตกต่างกัน โดยกรุงเทพฯ ผู้สูงอายุใช้สื่อโทรทัศน์มากที่สุด ส่วนจังหวัดแพร่ใช้สื่อวิทยุมากที่สุด ส่วนระยะเวลาในการรับชมของผู้สูงอายุ พบว่า ทั้ง 2 จังหวัด มีความเห็นเหมือนกันในอันดับแรก โดยช่วงเวลาที่เหมาะสม คือ เวลาเช้า รองลงมามีความต่างกันในกรุงเทพฯ คือ เวลาเย็นและเวลาเช้ามืด ส่วนในจังหวัดแพร่ คือ หัวค่ำและเวลาเย็น 3) แนวทางในการพัฒนาสื่อ ควรเพิ่มสื่อและรายการวิทยุ วิทยุชุมชน และรายการโทรทัศน์ที่มีเนื้อหาสร้างสรรค์ต่อภาพลักษณ์เชิงบวกของผู้สูงอายุ เน้นความรักความผูกพันระหว่างผู้สูงอายุกับครอบครัว ความเอื้ออาทร แนวคิดแบบพอเพียง การดูแลสุขภาพ การเสนอความรู้ด้านกฎหมาย สิทธิของผู้สูงอายุใช้ในการติดต่อประสานงานแจ้งข่าวสาร มีรายการช่วยเหลือผู้สูงอายุในรูปแบบต่างๆ แนวทางการพัฒนาสื่อวิทยุ ควรได้รับการพัฒนาทั้งด้านรายการ สารระ รูปแบบรายการ พิธีกร สำหรับแนวทางการพัฒนาวิทยุชุมชนต้องการให้พัฒนาเนื้อหาให้สอดคล้องกับความต้องการเพิ่มขึ้น ควรเพิ่มคลื่นวิทยุชุมชนและรายการสำหรับผู้สูงอายุ ควรเพิ่มแนวทางการกระจายข้อมูลให้ครบถ้วน ด้านการพัฒนาสื่อตัวอย่าง พบว่า มีความเป็นไปได้ที่จะสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อในทุกขั้นตอนตามแนวคิดกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และมีข้อเสนอแนะให้รัฐสนับสนุนนโยบาย งบประมาณและพัฒนาศูนย์กลางเพื่อสนับสนุนการพัฒนาสื่อเพื่อผู้สูงอายุ รวมทั้งสร้างความตระหนักแก่สังคม

พนม คลีฉายา (2555) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ความต้องการข่าวสาร การใช้สื่อ และนิสัยการเปิดรับสื่อของผู้สูงอายุไทย โดยสำรวจความต้องการข่าวสาร นิสัยการเปิดรับสื่อ และลักษณะการใช้สื่อของผู้สูงอายุไทย ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ใช้แบบสอบถาม และทำการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 406 คน ในเขตกรุงเทพมหานครและจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีผู้สูงอายุมากที่สุด 2 อันดับแรก ผลการศึกษาพบว่า ความต้องการข่าวสารด้านความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ด้านกฎหมาย การเงิน ข้อมูลประกันชีวิต ทรัพย์สิน บ้านพักที่อยู่อาศัย เหตุการณ์และความเคลื่อนไหวในต่างประเทศของผู้สูงอายุมีความแตกต่างกันในแต่ละช่วงอายุ ผู้สูงอายุมีนิสัยการเปิดรับสื่อในภาพรวม คือ เปิดรับสื่อเป็นประจำมากที่สุด ได้แก่ โทรทัศน์ บุคคลใกล้ชิด และโทรศัพท์มือถือ ผู้สูงอายุ

มักจะชมโทรทัศน์มากที่สุด โดยชมข่าวเป็นประจำในช่วงเวลา 17.01 – 21.00 น. ใช้เวลาในการชม คือ 1 – 3 ชั่วโมงต่อครั้ง

เปรมฤทัย น้อยหมื่นไวย และคณะ (2557) พัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกลเพื่อพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำด้านการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาความต้องการพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำด้านการส่งเสริมสุขภาพในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล (2) พัฒนาชุดฝึกอบรมทางไกลเพื่อพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำด้านการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ และ (3) ประเมินผลการใช้ชุดฝึกอบรมทางไกลเพื่อพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำด้านการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ (1) แกนนำผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุ และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการส่งเสริมสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ ในเขตกรุงเทพมหานคร นนทบุรี และปทุมธานี จำนวน 7 คน ที่ได้รับการคัดเลือกแบบเจาะจง สำหรับการศึกษาความต้องการพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำด้านการส่งเสริมสุขภาพ และ (2) เป็นแกนนำกลุ่มผู้สูงอายุและผู้สูงอายุที่ทดลองใช้ชุดฝึกอบรมทางไกลในสถานการณ์จริง โดยมีผู้เข้ารับการอบรมตลอดหลักสูตร และตอบแบบสอบถามสมบูรณ์ทุกฉบับ จำนวน 44 คน เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการทดลอง ได้แก่ ชุดฝึกอบรมทางไกลซึ่งคณะผู้วิจัยสร้างขึ้น ผลการวิจัยพบว่า (1) แกนนำผู้สูงอายุและผู้ทรงคุณวุฒิให้ความคิดเห็นในการประชุมระดมสมองว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำด้านการส่งเสริมสุขภาพ โดยควรได้รับการส่งเสริมทักษะการเป็นผู้นำทีมงาน และมีความรู้ในด้านการส่งเสริมสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ (2) ชุดฝึกอบรมทางไกล ประกอบด้วย เอกสารชุดฝึกอบรมทางไกลซึ่งมีเนื้อหา 10 หน่วย และคู่มือการฝึกอบรมการพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำทีมงาน ซึ่งผู้รับการอบรมจำเป็นต้องเข้ารับการอบรมแบบเผชิญหน้า 2 วัน แต่ละวันห่างกัน 1 เดือน และ (3) ผู้ใช้ชุดฝึกอบรมทางไกลมีความรู้ในด้านการส่งเสริมสุขภาพและทักษะการเป็นผู้นำทีมงานหลังใช้ชุดฝึกอบรม สูงกว่าก่อนใช้ชุดฝึกอบรมที่ระดับนัยสำคัญ .001

พัชนี เขยจรรยา (2559) ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการใช้ประโยชน์และปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารของผู้สูงอายุไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาารูปแบบการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีการสื่อสารของผู้สูงอายุ 2) ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารของผู้สูงอายุ และ 3) ผลที่เกิดจากการนำเทคโนโลยีการสื่อสารมาใช้ในชีวิตประจำวันของกลุ่มผู้สูงอายุ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้สูงอายุจำนวน 35 คน ซึ่งได้มาจากการวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor analysis) ในส่วนของการวิจัยเชิงปริมาณ

ผลการวิจัย พบว่า 1) รูปแบบการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีการสื่อสารของผู้สูงอายุ มี 4 รูปแบบ ได้แก่ 1.1) เพื่อสร้างตัวตนให้ดูทันสมัย 1.2) เพื่อพัฒนาศักยภาพของตน 1.3) เพื่อปฏิสัมพันธ์กับ

คนในครอบครัวและกลุ่มเพื่อน และ 1.4) สำหรับในเวลาว่างหรือการพักผ่อนหลังจากเสร็จสิ้นจากภาระงานแล้ว 2) ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารของผู้สูงอายุ มี 5 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ 2.1) ทักษะและประสบการณ์เดิมของผู้สูงอายุกับเทคโนโลยีการสื่อสาร 2.2) ลักษณะการใช้ประโยชน์เพื่อแสวงหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสุขภาพร่างกายและจิตใจ 2.3) ความวิตกกังวลต่อการใช้จ่ายธุรกรรมทางการเงิน 2.4) ความสามารถในการปรับแต่งเทคโนโลยีการสื่อสาร และปัจจัยภายนอก ได้แก่ 2.5) การได้รับอิทธิพลในการใช้งานจากกลุ่มคนใกล้ชิด และ 3) ผลที่เกิดจากการใช้งานเทคโนโลยีการสื่อสารมาใช้ในชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุมี 3 ด้าน ได้แก่ 3.1) ผลด้านความรู้จากการแสวงหาข่าวสาร 3.2) ผลด้านการตระหนักถึงศักยภาพของตนในการเรียนรู้ และ 3.3) ผลด้านความสัมพันธ์ในสังคมกับบุคคลในครอบครัวรวมทั้งกลุ่มเพื่อน

พรwana รัตนชูโชค และจุฬาวาสี มณีเลิศ (2560) ได้วิจัยเรื่อง สื่อประสมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาสื่อประสมส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาประกอบด้วย กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลด้านสุขภาพ จำนวน 735 หลังคาเรือน ได้มาโดยวิธีการสุ่มอย่างง่าย กลุ่มตัวอย่างร่วมผลิตสื่อ จำนวน 7 ท่าน ได้มาโดยการคัดเลือกแบบเจาะจง กลุ่มตัวอย่างประเมินคุณภาพสื่อ จำนวน 6 ท่าน ได้มาโดยการคัดเลือกแบบเจาะจง และกลุ่มตัวอย่างใช้งานสื่อ จำนวน 30 ท่าน ได้มาโดยวิธีสุ่มอย่างง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ แบบสอบถาม แบบประเมินคุณภาพสื่อ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ แบบประเมินความพึงพอใจสื่อ วิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติเชิงพรรณนา ความถี่ ร้อยละ วิเคราะห์ประสิทธิภาพของบทเรียนใช้เกณฑ์ E1/E2 (80/80) เปรียบเทียบความแตกต่างของค่าคะแนนความรู้ ด้วยการทดสอบค่า t-test และประเมินประสิทธิผลทางการเรียนของผู้เรียนด้วยการทดสอบค่า t-score ผลการวิจัยพบว่า 1) ผลการประเมินคุณภาพของสื่อส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุโดยผู้เชี่ยวชาญมีคุณภาพอยู่ในระดับเหมาะสมมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.05 2) ผลการประเมินประสิทธิภาพของสื่อประสมส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุเท่ากับ 84.00/84.67 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ 80/80 3) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้อีก่อนกับหลังเรียนด้วยสื่อประสม พบว่า คะแนนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 4) ประสิทธิภาพทางการเรียนรู้อีก่อนเรียนเพิ่มขึ้นจากก่อนเรียนคิดเป็นร้อยละ 45.54 และ 5) ความพึงพอใจต่อสื่อประสมส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ มีความพึงพอใจในระดับมาก สรุปได้ว่า สื่อประสมส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุที่พัฒนาขึ้น สามารถนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ระวีวรรณ ทรัพย์อินทร์ และญาศิณี เคารพธรรม (2560) ได้ทำวิจัยเรื่อง สื่อกับผู้สูงอายุในประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อของผู้สูงอายุ ผลกระทบของสื่อต่อผู้สูงอายุ และลักษณะเนื้อหาในสื่อที่ผู้สูงอายุต้องการ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัย ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุมีแนวโน้มในการใช้สื่อออนไลน์มากขึ้น อย่างไรก็ตามสื่อโทรทัศน์และวิทยุก็ยังคงเป็นสื่อหลักที่เข้าถึงผู้สูงอายุได้มากที่สุด โดยปัจจัยด้านการศึกษาและปัจจัยทางด้านสังคม สภาพครอบครัว และฐานะทางเศรษฐกิจ และปัจจัยทางกายภาพ เช่น พื้นที่อยู่อาศัย ต่างส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการใช้สื่อของผู้สูงอายุ ส่วนผลกระทบของสื่อต่อผู้สูงอายุ นั้น มีทั้งทางลบและทางบวก ทั้งด้านสุขภาพร่างกายและสภาพจิตใจ สำหรับเนื้อหาในสื่อที่ผู้สูงอายุต้องการ คือ เนื้อหาที่ส่งเสริมภาพลักษณ์เชิงบวกที่สะท้อนศักยภาพของผู้สูงอายุ เนื้อหาที่เน้นความรักความผูกพันระหว่างผู้สูงอายุกับครอบครัว ทั้งนี้ เนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอสื่อ นั้น ต้องสอดคล้องความต้องการที่หลากหลายของผู้สูงอายุด้วย

ภาควิชาการตลาด วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยมหิดล (2561) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง “Silver Age Content Marketing...สื่อสารโดนใจรุ่นใหญ่วัยสี่เงิน” เพื่อศึกษาถึงพฤติกรรมและ Insight พร้อมทั้งวิธีการสื่อสารการตลาดและกลยุทธ์การผลิตเนื้อหาด้านการตลาด รวมถึงประเภทและรูปแบบของเนื้อหาที่โดนใจกลุ่มผู้บริโภค Silver Age หรือกลุ่มผู้สูงอายุในวันนี้ งานวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ จำนวน 604 คน แบ่งเป็นหญิง ร้อยละ 60 และชาย ร้อยละ 40 อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ร้อยละ 65 ต่างจังหวัด ร้อยละ 35 ผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ จำนวน 60 คน แบ่งเป็นหญิง ร้อยละ 65 ชาย ร้อยละ 35 อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ร้อยละ 88 และต่างจังหวัด ร้อยละ 12 ผลการวิจัยพบว่า “สื่อที่ใช้งานมากที่สุด” 3 อันดับแรก คือ ไลน์ (Line) ร้อยละ 50 รองลงมาคือ โทรทัศน์ ร้อยละ 24 และเฟสบุ๊ก (Facebook) ร้อยละ 16 ตามลำดับ สำหรับ “การรับสื่อโฆษณา” พบว่า อันดับที่ 1 คือ โทรทัศน์ ร้อยละ 52 รองลงมา คือ ไลน์ (Line) ร้อยละ 19 และเฟสบุ๊ก (Facebook) ร้อยละ 18 ตามลำดับ

พรวนา รัตนชูโชค (2561) ได้วิจัยเรื่อง การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อจัดการความรู้และพัฒนาสื่อส่งเสริมสุขภาพและป้องกันปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุ ในพื้นที่เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอมะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อศึกษาข้อมูลสุขภาพผู้สูงอายุ เพื่อสร้างสื่อส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ และเพื่อศึกษาประสิทธิผลของสื่อส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษารั้งนี้ ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างประชากรที่ศึกษาเพื่อสอบถามด้านสุขภาพในชุมชน จำนวน 735 หลังคาเรือน และกลุ่มตัวแทนชุมชนสำหรับทดสอบระบบ ได้แก่ ผู้สูงอายุซึ่งได้มาจากวิธีการสุ่มอย่างง่าย

จำนวน 30 ท่าน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วย การสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถาม การจัดเวที ประเมินการใช้ระบบด้วยแบบสอบถาม แบบทดสอบก่อนเรียน แบบฝึกหัด และแบบทดสอบหลังเรียนวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ ความถี่ ร้อยละ เปรียบเทียบความแตกต่างของค่าคะแนนความรู้ด้วยการทดสอบค่า t-test ประเมินประสิทธิผลทางการเรียนของผู้เรียนด้วยการทดสอบค่า t-score ผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ด้านโรคประจำตัวในชุมชนเป็นโรคความดันโลหิตสูงมากที่สุด รองลงมาเป็นโรคเบาหวาน ในด้านพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารที่มีไขมันสูง อาหารประเภท ปิ้งย่างรมควัน และมีการดื่มชา กาแฟ และน้ำอัดลม และพบว่าสื่อส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิภาพเท่ากับ 84.00/84.67 ซึ่งสูงกว่าสมมุติฐานที่ตั้งไว้ที่ 80/80 และจากการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พบว่า ผู้เรียนมีคะแนนเฉลี่ยหลังเรียนสูงกว่าคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และจากการหาค่าประสิทธิผลทางการเรียนรู้หลังเรียนเพิ่มขึ้นจากก่อนเรียนคิดเป็นร้อยละ 33.49 สรุปได้ว่าสื่อส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุที่พัฒนาขึ้น สามารถนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โสภณา สุตสมบูรณ์ และคณะ (2561) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรการดูแลตนเองของผู้สูงอายุตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อประเมินพฤติกรรมดูแลตนเองของผู้สูงอายุตามทฤษฎีการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ 2) เพื่อสร้างและพัฒนาหลักสูตรการดูแลตนเองของผู้สูงอายุเชิงบูรณาการระหว่างทฤษฎีการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยพัฒนาหลักสูตรโดยการนำข้อมูลจากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมดูแลตนเองของผู้สูงอายุจาก ผู้สูงอายุ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการส่งเสริมสุขภาพ การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักการส่งเสริมสุขภาพของเพนเดอร์และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบหลักสูตรฉบับร่าง ซึ่งประกอบด้วย หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ของหลักสูตร คุณสมบัติของผู้เรียน ระยะเวลาเรียน โครงสร้างหลักสูตร กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อและอุปกรณ์ที่ใช้ในหลักสูตร และวิธีการประเมินผล จากนั้นให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินความสอดคล้องของหลักสูตรฉบับร่าง และปรับปรุงหลักสูตรโดยประมวลผลจากการตรวจสอบ แล้วจึงนำหลักสูตรไปทดลองใช้กับผู้สูงอายุจำนวน 50 คน และประเมินด้านความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นของผู้สูงอายุที่มีต่อการจัดการกิจกรรมการเรียนในหลักสูตร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ถึงโครงสร้างแบบทดสอบสถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์เนื้อหา และ t-test ผลการวิจัยพบว่า 1) การรับรู้ประโยชน์และอุปสรรคของการแสดงพฤติกรรมส่งเสริมเพื่อดูแลตนเอง การยอมรับความสามารถในการดูแลตนเอง และสภาพความเป็นจริงในการปัจจุบันในการ

ดูแลตนเองของผู้สูงอายุตามทฤษฎีดูแลตนเองของเพนเดอร์ อยู่ในระดับมาก พฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้สูงอายุตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยผู้สูงอายุมีพฤติกรรมการดูแลตนเองโดยคำนึงถึงด้านเงื่อนไขคุณธรรมสูงสุด และคำนึงถึงด้านการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่น้อยที่สุด การรับรู้อุปสรรคในการปฏิบัติพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพเพื่อดูแลตนเอง พบว่า การรับรู้อุปสรรคในการปฏิบัติพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพเพื่อดูแลตนเองโดยรวมอยู่ในระดับมาก 2) ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจต่อหลักสูตรการดูแลตนเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.97 3) ผู้สูงอายุที่เรียนด้วยหลักสูตรการดูแลตนเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสูงกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้เรียนด้วยหลักสูตรการดูแลตนเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และเมื่อทดสอบความแตกต่างด้วย t-test พบว่า มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 แสดงว่า ผลคะแนนของกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

Yaser Khaje-Bishak and others (2014) ได้ทำวิจัยเรื่อง Assessing the Quality of Life in Elderly People and Related Factors in Tabriz, Iran โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุและศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้สูงอายุจำนวน 184 คน (ชาย 97 คน หญิง 87 คน) เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบวัดคุณภาพชีวิตของ World Health Organization Quality of Life-BRIEF (WHOQOL-BRIEF) ซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบ 4 ด้าน คือ ด้านสุขภาพกาย สภาวะจิตใจ สังคม และสภาพแวดล้อม ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับปานกลาง ตัวแปรด้านเพศและอายุไม่มีผลต่อระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ แต่ผู้สูงอายุชายมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าผู้สูงอายุหญิงเล็กน้อย และพบว่า ปัญหาด้านสุขภาพมีผลต่อคุณภาพชีวิตสูงอายุ ผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ได้มีนโยบายและโครงการที่ปรับปรุงและส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ มีกิจกรรมให้ความรู้ ข้อมูลข่าวสารเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ได้แก่ การดูแลสุขภาพ การออกกำลังกาย

สรุปจากการศึกษานิยามและองค์ประกอบของรูปแบบโดยทั่วไป รูปแบบในการจัดการศึกษาและขั้นตอนการจัดการศึกษาทางไกลแล้ว ผู้สูงอายุ การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาประมวลสังเคราะห์ เป็นรูปแบบการจัดการศึกษาแก่ผู้สูงอายุโดยวิธีการศึกษาทางไกล เพื่อจะเป็นกรอบแนวคิดสำหรับการวิจัยได้ ดังนี้

กรอบแนวคิดของการวิจัย

รูปแบบของการจัดการศึกษาแก่ผู้สูงอายุโดยวิธีการศึกษาทางไกล มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

- 1) ศึกษาความต้องการของกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุและบริบทของสังคม
- 2) กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาแก่ผู้สูงอายุ
- 3) กำหนดขอบเขตเนื้อหา (การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ) และพัฒนาหลักสูตร
- 4) กำหนดประเภทสื่อตามที่คุณสูงอายุต้องการผลิตสื่อ
- 5) ดำเนินการถ่ายทอดความรู้โดยสื่อที่ผลิต และอาจมีสื่อบุคคลเสริม โดยมีปัจจัยสนับสนุน

ต่อไปนี้

- เวลาที่ผู้สูงอายุสะดวก
 - ระยะเวลาที่ต้องการเรียนรู้
 - สถานที่ที่สะดวกรับความรู้
- 6) การประเมินผล
 - 7) การมีส่วนร่วมของผู้ดูแลผู้สูงอายุ
 - 8) การมีส่วนร่วมของผู้นำและกรรมการชุมชน
 - 9) หน่วยงานผู้จัดให้ความรู้

ซึ่งสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

